

UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Naziv djela: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Urednici: prof. dr. Azra Zaimović
Adna Omanović, MA

Autori: prof. dr. Azra Zaimović
Adna Omanović, MA
viši asistent Lejla Dedović, MA
prof. dr. Tarik Zaimović

Recenzenti: prof. dr. Emira Kozarević
prof. dr. Igor Živko

Projekat: Finansijska pismenost u Bosni i Hercegovini

Voditeljica projekta: prof. dr. Azra Zaimović

Izdavač: Univerzitet u Sarajevu – Centar za istraživanje i razvoj

Za izdavača: prof. dr. Maja Arslanagić-Kalajdžić, direktorica

Korektor: Rade Marković

Dizajn: Adis Duhović, prof.

Godina izdanja: 2024. godina

ISBN 978-9926-8962-2-5

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 62923526

Univerzitet u Sarajevu

UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Sarajevo, 2024.

© UNSA 2024

UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo priređena je u okviru projekta *Finansijska pismenost u Bosni i Hercegovini* koji se realizira na Univerzitetu u Sarajevu – Centru za istraživanje i razvoj, uz podršku Ministarstva za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo prema ugovoru o sufinansiranju naučno-istraživačkih projekata i programa iz budžeta Kantona Sarajevo za 2022. godinu, broj 27-02-35-35137-52/22, od 28.9.2022. godine.

Rezultati UNSA 2023 Ankete o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo upoređeni su sa rezultatima iz UNSA 2022 Ankete o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024). S obzirom da je korištena ista metodologija, rezultati ove ankete upoređeni su i sa rezultatima iz OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy (OECD, 2023), uz jasno navođenje izvora.

Kod referenciranja OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy (OECD, 2023) treba uzeti u obzir: „U nekim slučajevima vršena je obrada podataka iz originalnog rada OECD-a. Mišljenja izražena i argumenti korišteni u prilagodbi ne predstavljaju službene stavove OECD-a ili zemalja članica. U slučaju bilo kakvih neslaganja između originalnog rada i prevoda, važećim se smatra isključivo tekst originalnog rada.“

Stavovi izneseni u ovom tekstu su stavovi autora i ne odražavaju nužno stavove Univerziteta u Sarajevu, Ministarstva za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo, niti drugih lica i institucija.

© UNSA 2024

The **UNSA 2023 Survey of MSME managers' financial literacy in Sarajevo Canton** was conducted as part of the project *Financial Literacy in Bosnia and Herzegovina*, implemented at the University of Sarajevo – Center for Research and Development. The project was supported by the Ministry of Science, Higher Education, and Youth of Sarajevo Canton under the agreement on co-financing scientific research projects and programs from the budget of Sarajevo Canton for the year 2022, contract number 27-02-35-35137-52/22, dated September 28, 2022.

The results of the UNSA 2023 Survey of MSME managers' financial literacy in Sarajevo Canton were compared with the findings of the UNSA 2022 Survey of adult financial literacy in Bosnia and Herzegovina (Zaimović et al., 2024). Since the same methodology was used, the results of this survey were also compared with the findings of the OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy (OECD, 2023), with clear citation of sources.

When referencing the OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy (OECD, 2023), it should be noted: “This is an adaptation of the original OECD work. The opinions expressed and the arguments employed in this adaptation should not be reported as representing the official views of the OECD or its member countries. In the event of any discrepancy between the original work and the translation, only the text of the original work should be considered valid.”

The views expressed in this text are those of the authors and do not necessarily reflect the views of the University of Sarajevo, the Ministry of Science, Higher Education, and Youth of Sarajevo Canton, or any other individuals or institutions.

Zahvale

Projektni tim se zahvaljuje Ministarstvu za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo na sufinansiranju projekta *Finansijska pismenost u Bosni i Hercegovini*, koji je podržan po Javnom pozivu za sufinansiranje naučno-istraživačkih/umjetničko-istraživačkih i istraživačko-razvojnih projekata i programa iz budžeta Kantona Sarajevo za 2022. godinu.

Zahvaljujemo se Finansijsko-informatičkoj agenciji za stavljanju na raspolaganje određenih podataka. Našu zahvalnost dugujemo i menadžerima iz Kantona Sarajevo, koji su izdvojili vrijeme i popunili anketu o finansijskoj pismenosti.

Na kraju, projektni tim posebno se zahvaljuje Rektoratu Univerziteta u Sarajevu i Centru za istraživanje i razvoj Univerziteta u Sarajevu, u okviru kojih i uz čiju podršku je realiziran ovaj projekat.

Projekat *Finansijska pismenost u Bosni i Hercegovini*

SADRŽAJ

Sažetak	9
Summary	12
1. Uvod	15
2. Anкета o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo	17
2.1. Uzorak	18
2.2. Mjerenje finansijske pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo	23
2.2.1. Finansijska pismenost	23
2.2.2. Finansijsko znanje	25
2.2.3. Finansijsko ponašanje	26
2.2.4. Finansijski stavovi	28
2.2.5. Finansijska pismenost prema demografskim i firmografskim karakteristikama	29
2.2.6. Korišćenje finansijskih proizvoda	34
2.2.7. Preporuke	37
2.3. Mjerenje digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo	38
2.3.1. Digitalna finansijska pismenost	38
2.3.2. Digitalno finansijsko znanje	40
2.3.3. Digitalno finansijsko ponašanje	41
2.3.4. Digitalni finansijski stavovi	42
2.3.5. Digitalna finansijska pismenost prema demografskim i firmografskim karakteristikama	44
2.3.6. Preporuke	50
3. Zaključci	51
Literatura	54

Lista slika

Slika 1. Spol i starosna struktura uzorka menadžera	18
Slika 2. Formalno obrazovanje i staž menadžera	19
Slika 3. Djelatnost, veličina firme, vlasnička struktura i tržišna prisutnost firmi iz uzorka	20
Slika 4. Izvori finansiranja firmi iz uzorka	21
Slika 5. Reprezentativnost uzorka	22
Slika 6. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti	24
Slika 7. Procenat odraslih i menadžera koji imaju ciljani skor finansijske pismenosti od 70 od ukupno 100 bodova	25
Slika 8. Finansijsko znanje, procenat MSME menadžera i odraslih osoba koje su dale tačan odgovor (prosjek)	26
Slika 9. Štednja MSME menadžera	27
Slika 10. Iskazani oblici finansijskog ponašanja	28
Slika 11. Iskazani finansijski stavovi	29
Slika 12. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema spolu i starosti	30
Slika 13. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema obrazovanju i godinama menadžerskog iskustva	31
Slika 14. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema djelatnosti i veličini firme	32
Slika 15. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema tržišnoj prisutnosti i vlasničkoj strukturi	33
Slika 16. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema korištenju bankovnih kredita i pozajmica od povezanih lica	34
Slika 17. Svjesnost o barem jednom proizvodu iz kategorije plaćanja, štednje i investicija, osiguranja i kreditnih proizvoda (procenat odraslih i menadžera)	35
Slika 18. Posjedovanje barem jednog proizvoda iz kategorije plaćanja, štednje i investicija, osiguranja i kreditnih proizvoda (procenat odraslih i menadžera)	36
Slika 19. Procenat onih koji imaju neki od proizvoda štednje, prema razumijevanju složenog prinosa	37
Slika 20. Prosječna vrijednost skora digitalne finansijske pismenosti odraslog stanovništva i MSME menadžera	39
Slika 21. Procenat odraslih i MSME menadžera koji imaju ciljani skor digitalne finansijske pismenosti	40
Slika 22. Procenat odraslih i MSME menadžera koji su tačno odgovorili na postavljena pitanja o digitalnom finansijskom znanju	41
Slika 23. Procenat odraslih i MSME menadžera koji su tačno odgovorili na postavljena pitanja o digitalnom finansijskom ponašanju	42
Slika 24. Procenat odraslih i MSME menadžera koji su tačno odgovorili na postavljena pitanja o digitalnim finansijskim stavovima	43
Slika 25. Procenat odraslih i MSME menadžera koji kupuju <i>online</i> , prema percepciji sigurnosti javnog Wi-Fi	44
Slika 26. Prosječne vrijednosti skora digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema spolu i starosti	45
Slika 27. Prosječne vrijednosti skora digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema formalnom obrazovanju i godinama menadžerskog iskustva	46
Slika 28. Prosječne vrijednosti skora digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema djelatnosti i veličini firme	47
Slika 29. Prosječne vrijednosti skora digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema tržišnoj prisutnosti i vlasničkoj strukturi	48
Slika 30. Prosječne vrijednosti skora digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema korištenju bankovnih kredita i pozajmica od povezanih lica	49

Lista tabela

Tabela 1. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti po komponentama	24
Tabela 2. Prosječne vrijednosti skora digitalne finansijske pismenosti po komponentama	39

Sažetak

Finansijska pismenost predstavlja ključnu vještinu menadžera mikro, malih i srednjih preduzeća (MSME), jer omogućava menadžerima da lakše prepoznaju investicione prilike, optimiziraju poslovanje i realiziraju inovacije, što doprinosi rastu i stabilnosti preduzeća. Osnaživanje finansijske pismenosti među MSME menadžerima ključno je za jačanje konkurentskih sposobnosti preduzeća. S obzirom na tržišne nestabilnosti izazvane globalnim događajima, povećanje nivoa finansijske i digitalne pismenosti omogućava menadžerima bolje upravljanje rizicima i prilagođavanje dinamičnim tržišnim uslovima, čime se poboljšava njihova sposobnost donošenja informiranih odluka u uslovima nestabilnosti. Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo provedena je koristeći OECD/INFE metodologiju (OECD, 2022). Uzorak adekvatno odražava strukturu preduzeća u Kantonu Sarajevo u pogledu veličine preduzeća i područja djelatnosti.

MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo ostvaruju prosječan skor finansijske pismenosti od 75,19, što je značajno više u poređenju sa općom odraslom populacijom u Bosni i Hercegovini

- Prosječan skor finansijske pismenosti anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo iznosi 75,19 na skali 0-100, što je značajno više u odnosu na prosječni skor opće odrasle populacije u Bosni i Hercegovini (BiH) koji iznosi 63,75 (Zaimović et al., 2024). Skor je također viši od globalnog prosjeka od 60,40, kao i od prosjeka zemalja članica OECD-a od 62,71 (OECD, 2023). U prosjeku, 74% MSME menadžera u Kantonu Sarajevo postiže ciljanu finansijsku pismenost od 70 bodova.
- Prosječni skor finansijskog znanja od 76 na skali 0-100 ukazuje na visok nivo razumijevanja osnovnih finansijskih koncepata među MSME menadžerima, poput vremenske vrijednosti novca, koncepta inflacije, rizika i prinosa, te diverzifikacije rizika. Međutim, i dalje postoji značajan prostor za napredak kroz razvoj ciljano prilagođenih edukacijskih programa koji bi unaprijedili finansijsku pismenost menadžera i time doprinijeli održivijem upravljanju njihovim preduzećima.
- Rezultati studije pokazuju da MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo imaju izražene prednosti u finansijskom ponašanju sa prosječnim skorom od 80 na skali 0-100, u odnosu na opću odraslu populaciju u BiH čiji je prosječni skor 65. MSME menadžeri se posebno ističu u postavljanju dugoročnih finansijskih ciljeva, međutim, njihova preferencija zadržavanja novca na bankovnim računima i u gotovini, uz nisku stopu ulaganja u finansijske proizvode i kriptovalute, ukazuje na konzervativniji pristup upravljanju finansijama. Ovi rezultati pružaju temelje za daljnji razvoj edukacijskih programa i inicijativa usmjerenih na unapređenje finansijskog znanja i diverzifikaciju mogućnosti ulaganja, čime bi se dodatno osnažila finansijska otpornost i efikasnost menadžera u procesu donošenja poslovnih odluka.
- Sa prosječnim skorom finansijskih stavova od 63 na skali 0-100, MSME menadžeri pokazuju umjereno pozitivne finansijske stavove. Iako pokazuju slabije rezultate u preferenciji štednje nad trošenjem, ističu se u dugoročnom promišljanju. Ovi nalazi naglašavaju potencijal za unapređenje finansijskih stavova kroz ciljane edukacijske inicijative.

Izazovi digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo: Fokus na edukaciju, sigurnost i razvoj infrastrukture

- Prosječan skor digitalne finansijske pismenosti anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo od 58,41 na skali 0-100, iako viši u poređenju sa bh. općom odraslom populacijom, čiji skor iznosi 44,56, i dalje ukazuje na velike prepreke u njihovom digitalnom finansijskom ponašanju, stavovima i znanju. 38% MSME menadžera postiže ciljanu digitalnu finansijsku pismenost od 70 bodova.
- Sa prosječnim skorom digitalnog finansijskog znanja od 55 na skali 0-100, MSME menadžeri pokazuju solidno razumijevanje rizika povezanih sa javnim dijeljenjem ličnih podataka, gdje je 67% menadžera dalo tačan odgovor, te slabije razumijevanje digitalnih finansijskih ugovora i kriptovaluta kao zakonskog sredstva plaćanja, gdje je stopa tačnosti odgovora 49%.
- Skor digitalnog finansijskog ponašanja MSME menadžera u Kantonu Sarajevo iznosi 60 na skali 0-100. MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo pokazuju visoku svijest o važnosti redovnog mijenjanja lozinki na *web* stranicama koje koriste za *online* kupovinu i upravljanje ličnim finansirama, kao i svijest o rizicima povezanim sa javnim dijeljenjem informacija o ličnim finansirama. Također, 57% menadžera provjerava reguliranost provajdera prije *online* kupovine finansijskih proizvoda.
- Prosječni skor digitalnih finansijskih stavova MSME menadžera od 60 na skali 0-100, ukazuje na njihovu umjereno visoku svijest o značaju provjere sigurnosti *web* stranica prije *online* transakcija i pažljivog čitanja uslova prije kupovine. Dodatne edukacije i strateške inicijative mogu ojačati ove stavove i unaprijediti digitalnu finansijsku pismenost menadžera.

Edukacijski pristupi za MSME menadžere u cilju smanjivanja rodni razlika i unapređenja finansijskih vještina manje iskusnih menadžera

- Muškarci ostvaruju viši skor finansijske pismenosti, 77, u odnosu na žene, 72, što ukazuje na rodne razlike u finansijskoj pismenosti anketiranih MSME menadžera u korist muškaraca, te naglašava važnost implementacije programa koji ciljaju na edukaciju žena o ključnim finansijskim konceptima.
- Zbog niskog nivoa finansijske pismenosti među menadžerima sa manje od 10 godina radnog iskustva i onima sa završenom srednjom školom kao najvišim nivoom formalnog obrazovanja, važno je razviti specijalizirane edukativne programe koji će unaprijediti njihovo finansijsko znanje, stavove i ponašanje. Takvi programi mogu značajno doprinijeti povećanju finansijske inkluzije, omogućavajući menadžerima efikasnije donošenje odluka i veći pristup finansijskim uslugama, čime bi se pozitivno utjecalo na konkurentnost i održivost preduzeća kojima upravljaju.

Poticanje izlaska domaćih firmi na međunarodno tržište kao faktor unapređenja finansijske pismenosti MSME menadžera

- Menadžeri firmi koje posluju na inostranom tržištu pokazuju veći stepen finansijske i digitalne finansijske pismenosti u poređenju sa menadžerima firmi koje posluju isključivo na bh. tržištu. Također, menadžeri firmi sa većinskim stranim vlasništvom pokazuju superiorne rezultate u finansijskoj i digitalnoj finansijskoj pismenosti u poređenju sa menadžerima firmi u domaćem vlasništvu. Poticanje izlaska domaćih firmi na međunarodna tržišta može značajno unaprijediti finansijsku i digitalnu finansijsku pismenost menadžera, jer izloženost globalnim poslovnim praksama i finansijskim prilikama doprinosi razvoju ključnih vještina.

Menadžeri firmi koje koriste pozajmice od povezanih lica kao izvor finansiranja pokazuju viši nivo finansijske i digitalne finansijske pismenosti u poređenju s menadžerima firmi koje koriste bankovne kredite kao izvor finansiranja. Ovo ukazuje na važnost osnaživanja menadžera kroz pristup različitim izvorima finansiranja, kako bi se poboljšala njihova sposobnost u donošenju informiranih finansijskih odluka.

Ključne riječi: finansijska pismenost, digitalna finansijska pismenost, menadžeri MSME, OECD/INFE metodologija

Summary

Financial literacy represents a key skill for managers of micro, small, and medium-sized enterprises (MSMEs), as it enables them to more easily identify investment opportunities, optimize operations, and implement innovations, contributing to the growth and stability of their businesses. Empowering financial literacy among MSME managers is crucial for strengthening the competitive capabilities of enterprises. Given the market instabilities caused by the global events, increasing the level of financial and digital literacy equips managers to better manage risks and adapt to dynamic market conditions, thereby enhancing their ability to make informed decisions in times of uncertainty. A financial literacy survey of MSME managers in Sarajevo Canton was conducted using the OECD/INFE methodology (OECD, 2022). The sample adequately reflects the structure of enterprises in Sarajevo Canton in terms of the company size and sectors of activity.

MSME managers in Sarajevo Canton achieve an average financial literacy score of 75.19, which is substantially higher compared to the general adult population in Bosnia and Herzegovina

- The average financial literacy score of surveyed MSME managers in Sarajevo Canton is 75.19 on a scale of 0-100, which is significantly higher compared to the average score of the general adult population in Bosnia and Herzegovina (B&H), which is 63.75 (Zaimović et al., 2024). It also surpasses the global average of 60.40 and the OECD member countries' average of 62.71 (OECD, 2023). On average, 74% of MSME managers in Sarajevo Canton achieve the target financial literacy level of 70 points.
- An average financial knowledge score of 76 on a scale of 0-100 indicates a high level of understanding of basic financial concepts among MSME managers, such as the time value of money, the concept of inflation, risk and return, and risk diversification. However, there remains significant room for improvement through the development of tailored educational programs aimed at enhancing the financial literacy of managers, thereby contributing to more sustainable management of their enterprises.
- The study results reveal that MSME managers in Sarajevo Canton demonstrate significant strengths in financial behavior, with an average score of 80 on a scale of 0-100, compared to the general adult population in B&H, which scores an average of 65. MSME managers particularly excel in setting long-term financial goals; however, their preference for holding money in bank accounts and cash, combined with a low rate of investment in financial products and cryptocurrencies, reflects a more conservative approach to financial management. These findings provide a foundation for the development of educational programs and initiatives aimed at improving financial knowledge and diversifying investment opportunities, thereby strengthening financial resilience and enhancing the efficiency of managers in making business decisions.
- With an average financial attitudes score of 63 on a scale of 0-100, MSME managers exhibit moderately positive financial attitudes. While they show weaker preferences for saving over spending, they stand out in long-term thinking. These findings highlight the potential for improving financial attitudes through targeted educational initiatives.

Challenges of digital financial literacy for MSME managers in Sarajevo Canton: Focus on education, security, and infrastructure development

- The average digital financial literacy score of surveyed MSME managers in Sarajevo Canton is 58.41 on a scale of 0-100. While higher compared to the general adult population in B&H which scores 44.56, it still highlights significant challenges in their digital financial behavior, attitudes, and knowledge. 38% of MSME managers achieve the target digital financial literacy score of 70 points.
- With an average digital financial knowledge score of 55 on a scale of 0-100, MSME managers demonstrate a solid understanding of the risks associated with publicly sharing personal data, with 67% of managers providing the correct answer. However, they show a weaker understanding of digital financial contracts and cryptocurrencies as a legal means of payment, with an accuracy rate of 49%.
- The digital financial behavior score of MSME managers in Sarajevo Canton is 60 on a scale of 0-100. MSME managers in Sarajevo Canton demonstrate a high awareness of the importance of regularly changing passwords on websites used for online shopping and managing personal finances, as well as awareness of the risks associated with publicly sharing personal financial information. Additionally, 57% of managers check the regulation status of providers before purchasing financial products online.
- The average digital financial attitudes score of MSME managers is 60 on a scale of 0-100, indicating their moderate awareness of the importance of checking website security before online transactions and carefully reading terms and conditions before making a purchase. Further education and strategic initiatives could strengthen these attitudes and improve the digital financial literacy of managers.

Educational approaches for MSME managers to reduce gender gaps and enhance the financial skills of less experienced managers

- Men achieve a higher financial literacy score of 77 compared to women, who score 72, indicating a gender gap in financial literacy among the surveyed MSME managers, favoring men. This highlights the importance of implementing programs aimed at educating women on key financial concepts.
- Due to the low level of financial literacy among managers with less than 10 years of managerial experience and those with only a high school education as their highest level of formal education, it is important to develop specialized educational programs to improve their financial knowledge, attitudes, and behavior. Such programs can significantly contribute to increasing financial inclusion, enabling managers to make more efficient decisions and gain greater access to financial services, thereby positively impacting the competitiveness and sustainability of the businesses they manage.

Encouraging the expansion of domestic companies into international markets as a factor in enhancing the financial literacy of MSME managers

- Managers of the companies operating in international markets demonstrate higher levels of financial and digital financial literacy compared to managers of companies operating solely in the Bosnian market. Additionally, managers of the companies with majority foreign ownership show superior results in both financial and digital financial literacy compared to

managers of domestically owned companies. Encouraging domestic companies to expand into international markets can significantly enhance the financial and digital financial literacy of managers, as exposure to global business practices and financial opportunities contributes to the development of key skills.

Managers of the companies that use loans from related parties as a source of financing demonstrate a higher level of financial and digital financial literacy compared to managers of companies that use bank loans as a source of financing. This highlights the importance of empowering managers by providing access to various financing sources to improve their ability to make informed financial decisions.

Keywords: financial literacy, digital financial literacy, MSME managers, OECD/INFE methodology

1. Uvod

Ova studija predstavlja analizu finansijske pismenosti menadžera mikro, malih i srednjih preduzeća (MSME) u Kantonu Sarajevo uz primjenu anketnog upitnika iz OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion (OECD, 2022). Upitnik je prilagođen specifičnostima Bosne i Hercegovine i dopunjen dodatnim pitanjima od interesa, u skladu s najnovijim istraživanjima i pregledom relevantne literature, te dodatno proširen pitanjima o demografskom profilu menadžera i firmografskim karakteristikama preduzeća. U ovoj studiji prezentirani su osnovni rezultati koji se odnose na finansijsku i digitalnu finansijsku pismenost MSME menadžera u Kantonu Sarajevo.

Mikro, mala i srednja preduzeća predstavljaju ključni segment poslovnog sektora u BiH, pri čemu je u Kantonu Sarajevo registrirano 35% svih preduzeća u Federaciji BiH i 23% u cijeloj zemlji (2022), s udjelom od oko 30% u ukupnim indirektnim porezima. Ovi podaci ističu ekonomsku važnost Kantona Sarajevo i njegovu značajnu ulogu u javnim finansijama.

Anketa je provedena 2023. godine i obuhvatila je sva preduzeća u Kantonu Sarajevo sa minimalnim godišnjim prihodom od 1.000 KM prema zvaničnim finansijskim izvještajima za 2021. godinu, što je rezultiralo populacijom od 7.036 firmi. Preduzeća su primarno kontaktirana putem *e-maila*, koristeći adrese preuzete iz zvaničnih finansijskih izvještaja, uz nekoliko podsjetnika. Od ukupno 249 odgovora, primljene su 172 potpuno popunjene ankete, što čini 2,4% MSME populacije u Kantonu Sarajevo. Uzorak je reprezentativan i adekvatno odražava strukturu preduzeća u pogledu veličine preduzeća i područja djelatnosti.

Ova anketa donosi procjenu i analizu nivoa finansijske pismenosti i digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo s ciljem unapređenja i jačanja menadžerskih kompetencija, te podizanja svijesti o njihovoj važnosti. Finansijsko znanje, ponašanje i stavovi menadžera i preduzetnika se analiziraju u odnosu na širu populaciju u zemlji i globalno, kako bi se identificirale razlike i specifične potrebe za edukacijom. Studija također nastoji identificirati ključne aspekte finansijskog znanja, ponašanja i stavova kod menadžera koji trebaju biti unaprijeđeni kroz specijalizirane edukativne programe, a jačanje njihovih kompetencija ima pozitivan učinak na inovacije, profitabilnost i konkurentsku sposobnost preduzeća.

Glavni dijelovi studije su:

- Mjerenje finansijske pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo
- Mjerenje digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Na osnovu analize finansijske i digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo, razvijene su preporuke za unapređenje ovih oblasti. Implementacija tih preporuka bi dugoročno doprinijela povećanju finansijske otpornosti MSME preduzeća, naročito tokom perioda tržišnih nesigurnosti.

Korištena metodologija (OECD, 2022) omogućila je poređenje rezultata ankete o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo sa rezultatima koje postiže opća odrasla populacija u BiH, globalno i u zemljama članicama OECD-a. Podaci za BiH su prosječni rezultati za odraslo stanovništvo preuzeti iz UNSA 2022 Ankete o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u BiH (Zaimović et al., 2024). Globalni prosjek i prosjek zemalja članica OECD-a preuzeti su iz OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy (OECD, 2023).

Ovo međunarodno istraživanje provedeno je u 39 zemalja iz Azije, Evrope i Latinske Amerike, i uključuje 20 OECD članica, te 8 G20 zemalja. Maksimalan broj zemalja koji je uključen u Global prosjek je 39, a u OECD prosjek je 20. Kod digitalne finansijske pismenosti ovi prosjeci obuhvataju manji broj zemalja, u skladu s obuhvatom OECD/INFE istraživanja (OECD, 2023). Važno je uzeti u obzir razlike u metodologijama uzorkovanja i prikupljanja podataka prilikom interpretacije rezultata.

2. Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Anketa o finansijskoj pismenosti menadžera usmjerena je na menadžere mikro, malih i srednjih preduzeća (MSME) u Kantonu Sarajevo. U 2022. godini, u Kantonu Sarajevo poslovalo je 8.792 preduzeća, sa ukupno 115.802 zaposlenika (8.861 preduzeće i 112.055 zaposlenih u 2021. godini). Prihodi ovih preduzeća kretali su se od 0 do 1,6 mrd. KM. Preduzeća iz Kantona Sarajevo imaju veliku važnost u poslovnom okruženju u BiH. U Kantonu Sarajevo registrirano je 35% preduzeća koja posluju u Federaciji BiH, odnosno 23% preduzeća koja posluju u BiH (2022). Sa učešćem od oko 30% u plaćenim indirektnim porezima, Kanton Sarajevo je najznačajnija administrativna jedinica u zemlji. To ističe ekonomsku važnost Kantona Sarajevo i njegovu ulogu u javnim finansijama. Postoji snažna dominacija mikro firmi u poslovnom pejzažu BiH, čineći 64,3% svih aktivnih firmi u BiH u 2022. godini.

Instrument za prikupljanje podataka u anketi o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo je anketni upitnik prema OECD/INFE metodologiji koja je definirana kroz Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion (OECD, 2022). Anketni upitnik je prilagođen bosanskohercegovačkim specifičnostima i proširen grupom pitanja od interesa na bazi relevantnih istraživanja, kao i pitanjima koja se odnose na demografske karakteristike menadžera i firmografske karakteristike firmi. Anketni upitnik je testiran putem intervjua sa menadžerima na prigodnom uzorku kako bi se provjerio kvalitet izvršenog prilagođavanja. Ova studija sadrži samo osnovne deskriptivne rezultate koji se odnose na finansijsku pismenost i digitalnu finansijsku pismenost MSME menadžera u Kantonu Sarajevo. Ispitivanje statističke značajnosti razlika u pokazateljima među različitim grupama prevazilazi obim ove studije. Istraživački tim radi na ekonometrijskoj obradi i modeliranju prikupljenih podataka koji će biti objavljeni u naučnom radovima koji su u pripremi, ili su već prihvaćeni za objavu (Zaimovic et al., 2025).

Anketa je provedena u 2023. godini. Kontaktirana su sva MSME preduzeća u Kantonu Sarajevo koja aktivno posluju, tj. sva preduzeća sa minimalnim godišnjim prihodom od 1.000 KM u 2021. godini, što je rezultiralo ciljnom populacijom od 7.036 preduzeća. Preduzeća su kontaktirana putem *e-mail* adresa koje su preuzete iz njihovih zvaničnih finansijskih izvještaja, uz nekoliko poslanih podsjetnika zajedno sa pratećim pismom. Ukoliko primaoci *e-maila* nisu bili menadžeri/vlasnici, traženo je (u pratećem pismu) da primalac prosljedi *e-mail* menadžeru/vlasniku firme. Korištena je *web* platforma Survey Monkey. Dobijeno je 249 odgovora, od toga 172 potpuno popunjene ankete od strane MSME menadžera koje su korištene za dalju analizu. Ova studija ne uključuje velika preduzeća. Uzorak čini 2,4% populacije i s obzirom na dvije najvažnije karakteristike populacije, veličinu firme i područje djelatnosti, uzorak dobro oslikava MSME strukturu u Kantonu Sarajevo.

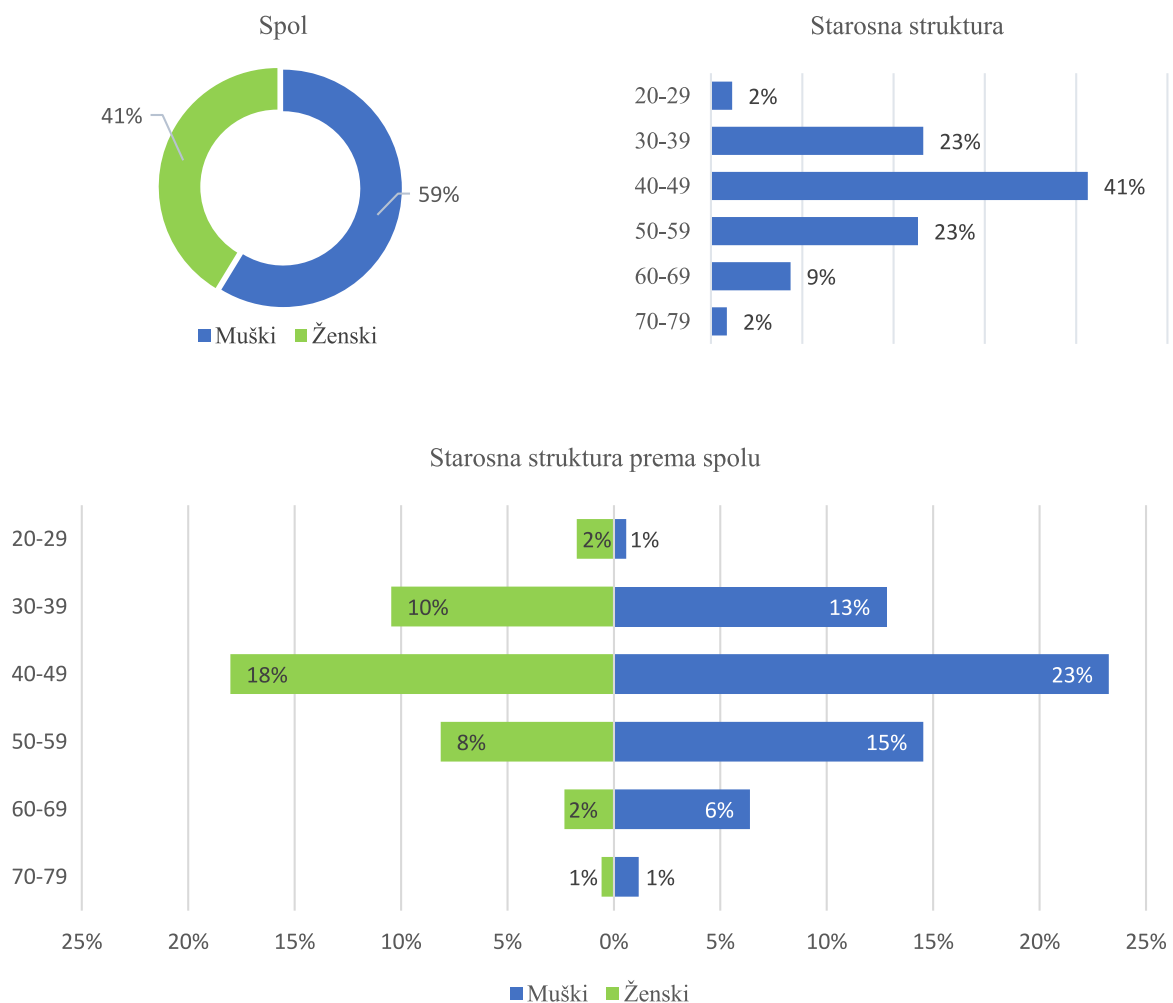
Finansijska pismenost MSME menadžera u Kantonu Sarajevo izmjerena je prema OECD/INFE metodologiji (OECD, 2022). Ovaj pristup omogućava poređenje rezultata ankete o finansijskoj pismenosti MSME menadžera sa rezultatima ankete o finansijskoj pismenosti opće odrasle populacije: (1) u BiH (Zaimović et al., 2024), (2) globalno (OECD, 2023), te (3) sa prosjekom zemalja članica OECD-a (OECD, 2023).

2.1. Uzorak

U okviru istraživanja prikupljene su 172 potpuno popunjene ankete, od čega su 59% popunili MSME menadžeri, a 41% MSME menadžerice, slika 1. Analizirajući demografsku strukturu uzorka, uočava se da većina ispitanika, 41%, spada u starosnu grupu 40-49 godina. Uzorak pokazuje podjednak broj ispitanika u starosnim grupama 30-39 godina i 50-59 godina, ukupno 23% za svaku grupu. Nadalje, 9% ispitanika nalazi se u starosnoj kategoriji 60-69 godina, dok po 2% ispitanika pripada najmlađoj i najstarijoj starosnoj kategoriji.

Slika 1. Spol i starosna struktura uzorka menadžera

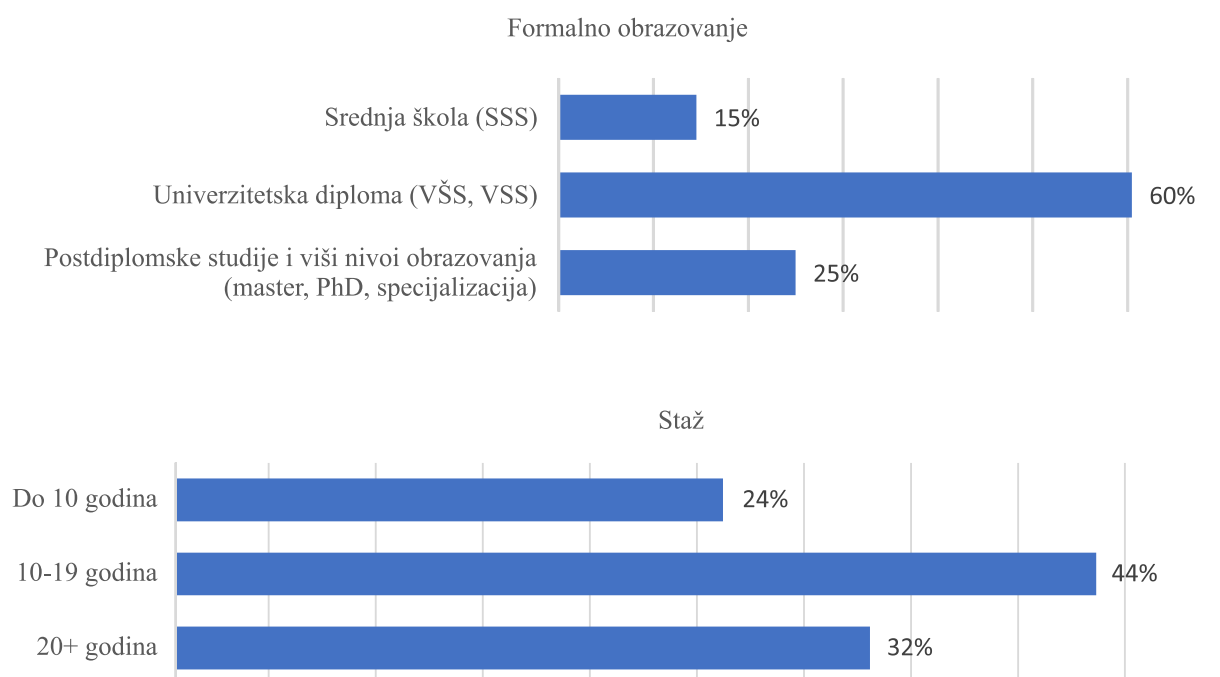

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Obrazovna struktura ispitanika pokazuje da 60% njih ima završeno visoko obrazovanje, a 25% ima završen master, PhD ili specijalizaciju, slika 2. Preostalih 15% ima srednjoškolsko obrazovanje kao najviši nivo formalnog obrazovanja. Analiza menadžerskog radnog iskustva ukazuje na dominaciju menadžera sa 10 do 19 godina radnog staža, koji čine 44% uzorka. Nadalje, 32% ispitanika ima više od 20 godina menadžerskog iskustva, dok je najmanji udio menadžera sa manje od 10 godina radnog iskustva, 24%.

Slika 2. Formalno obrazovanje i staž menadžera

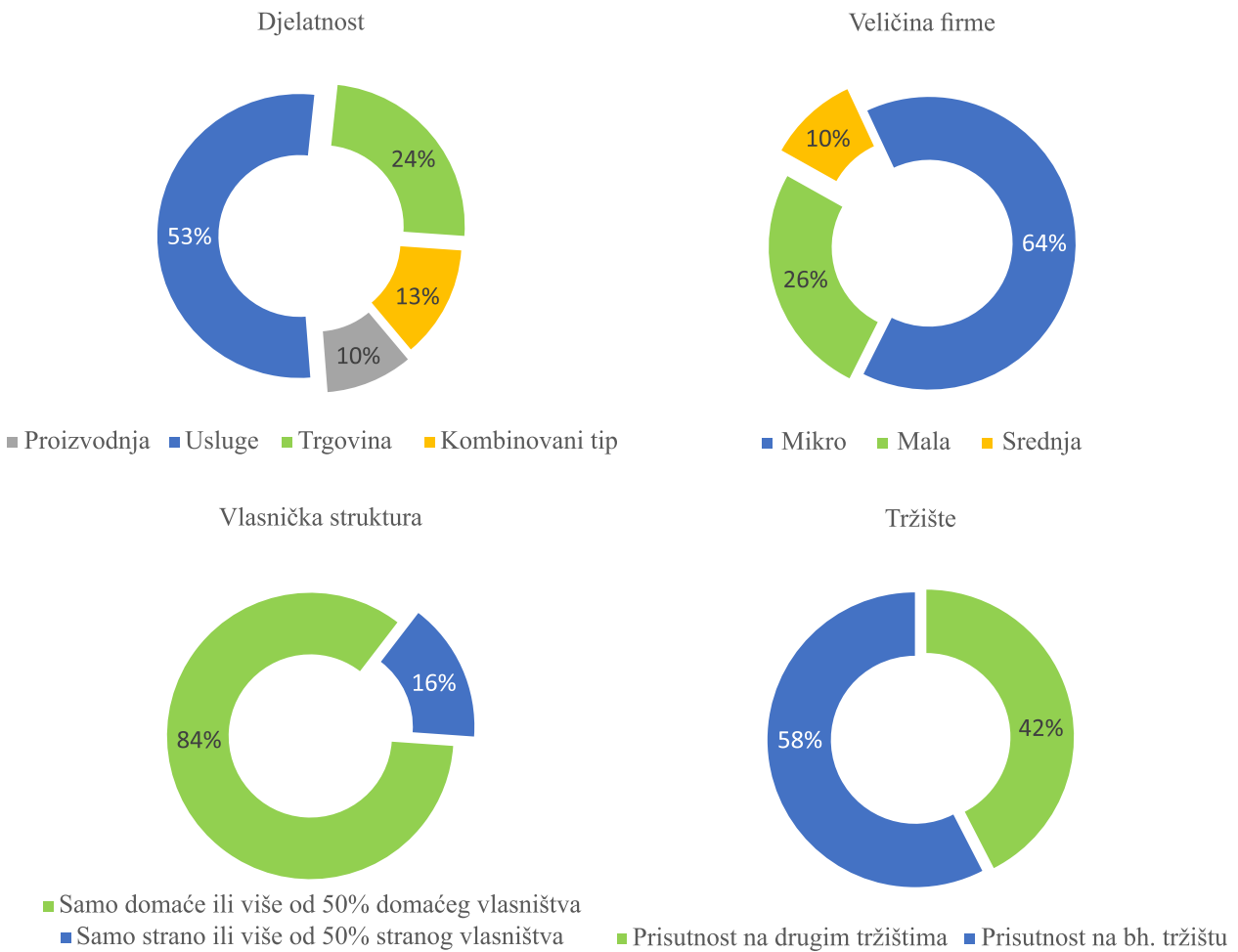
Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Struktura uzorka prema veličini pokazuje dominaciju mikro preduzeća, koja čine 64% uzorka, dok mala preduzeća čine 26%, a srednja preduzeća 10%, slika 3. Struktura firmi u Kantonu Sarajevo (populacije) za 2021. godinu je 95% malih (i mikro) preduzeća, 4% srednjih i 1% velikih preduzeća, a za 2022. godinu 76% mikro, 19% malih, 4% srednjih i 1% velikih preduzeća. Populacija uključuje sve firme, tj. i one s godišnjim prihodom manjim od 1.000 KM koje su van obuhvata ankete, a takvih je bilo više od 1.700 od ukupno 8.861 firmi u 2021. godini, te više od 90 velikih preduzeća, što je rezultiralo ciljnom populacijom od 7.036 preduzeća. Struktura ciljne populacije je 95% mikro i malih preduzeća i 5% srednjih preduzeća. Uzorak adekvatno oslikava ciljnu populaciju s obzirom na veličinu preduzeća, uz prihvatljiva odstupanja koja su uobičajena u empirijskim istraživanjima.

Kada je u pitanju djelatnost firmi iz uzorka, njih 53% bavi se uslužnom djelatnošću, 24% trgovinom, 10% proizvodnom djelatnošću, a ostatak, 13%, kombiniranim tipom djelatnosti. S obzirom na vlasničku strukturu, firme iz uzorka su većinski u domaćem vlasništvu, 84%. Rezultati pokazuju da 42% firmi iz uzorka ima aktivnosti na stranim tržištima.

Slika 3. Djelatnost, veličina firme, vlasnička struktura i tržišna prisutnost firmi iz uzorka

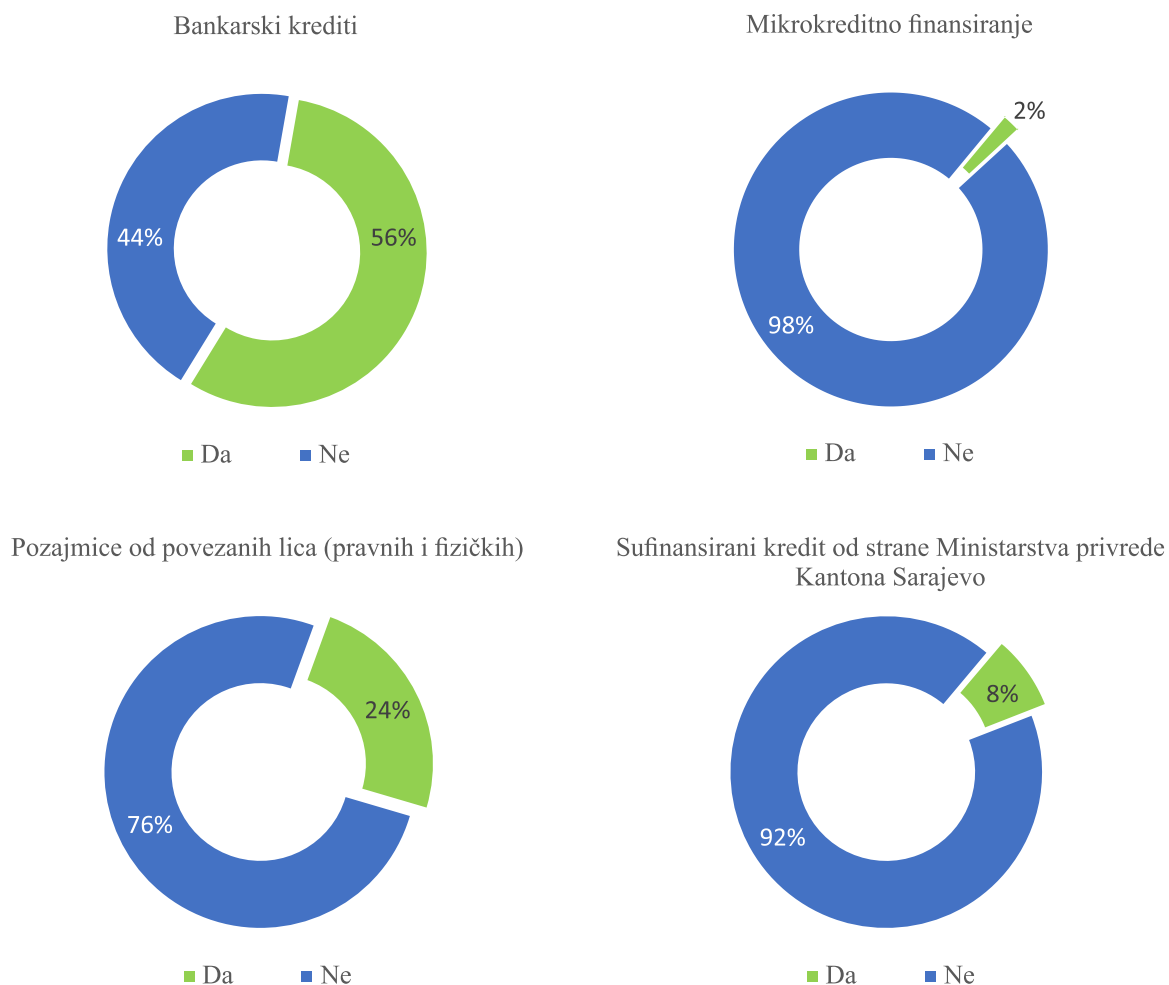

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Uz vlastiti kapital, firme se primarno finansiraju bankarskim kreditima, 56%, te pozajmicama od povezanih pravnih i fizičkih lica, 24%, slika 4. Dodatno, 8% firmi iz uzorka je koristilo programe podrške privredi od strane Ministarstva privrede Kantona Sarajevo, koji se uglavnom odnose na sufinansiranje troškova kredita. Finansiranje putem mikrokreditnih institucija je znatno manje zastupljeno, te svega 2% firmi iz uzorka koristi ovaj izvor sredstava, za koje se može pretpostaviti da nisu adekvatno finansijski uključene.

Slika 4. Izvori finansiranja firmi iz uzorka

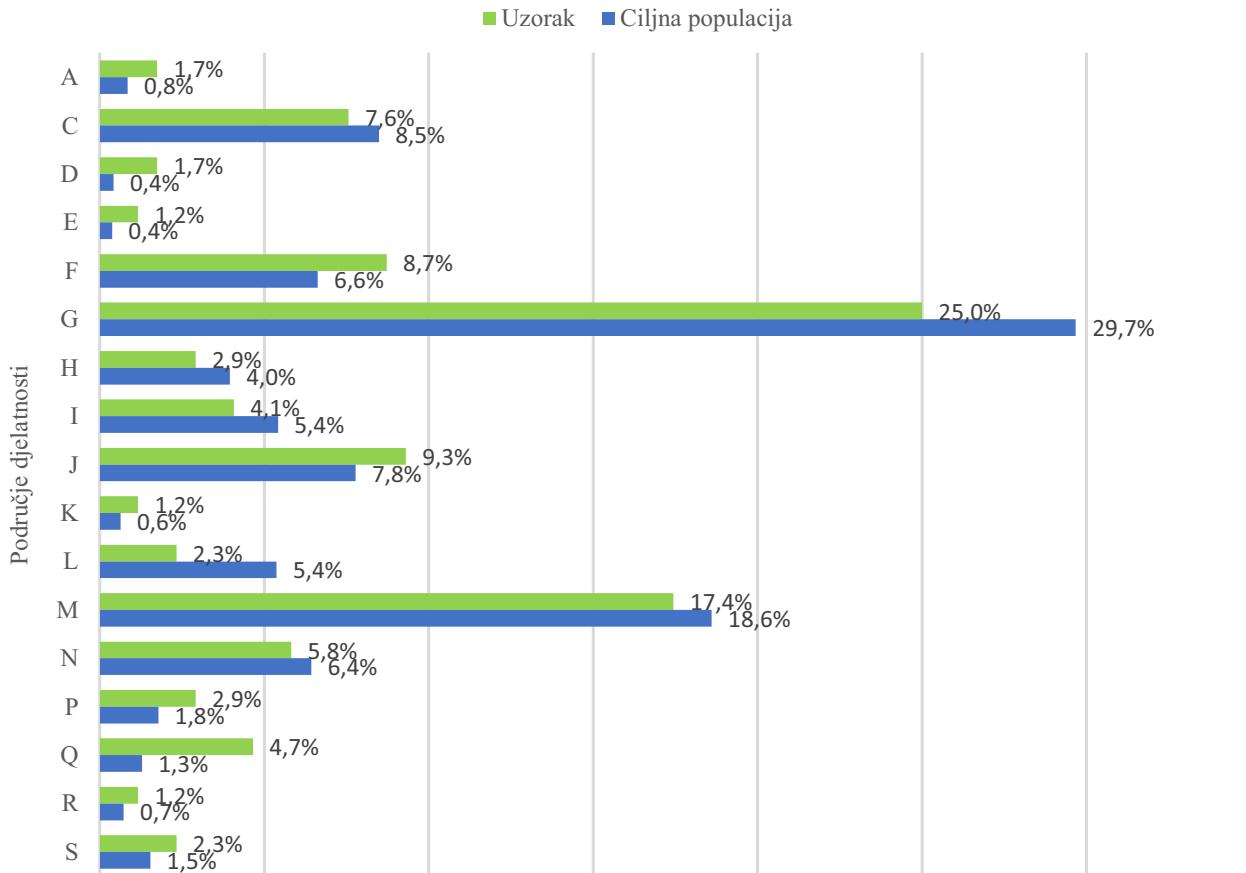

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Na slici 5 prezentirana je struktura područja djelatnosti za aktivne firme iz Kantona Sarajevo i za firme obuhvaćene istraživanjem, dakle za ciljnu populaciju i za uzorak. U uzorku je zastupljeno 17 od ukupno 21 područja djelatnosti po Klasifikaciji djelatnosti u BiH (2 područja djelatnosti nisu zastupljena u Kantonu Sarajevo, a za djelatnosti iz preostala 2 područja u Kantonu Sarajevo registrirano je svega 8 firmi). Najviše firmi je registrirano za područje djelatnost trgovine na veliko i na malo, kako u populaciji, 29,7%, tako i u uzorku, 25%, te za područje stručne, naučne i tehničke djelatnosti, sa učešćem u populaciji od 18,6%, a u uzorku od 17,4%. Određena područja djelatnosti imaju mali udio i u populaciji i u uzorku, manji od 2% (umjetnost, zabava i rekreacija; proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija; snabdijevanje vodom, uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša; poljoprivreda, šumarstvo i ribolov; finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja). Uzorak adekvatno oslikava stvarnu strukturu djelatnosti u Kantonu Sarajevo za 2021. godinu, uz prihvatljiva odstupanja uobičajena u empirijskim istraživanjima.

Slika 5. Reprezentativnost uzorka

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Oznaka	Područje djelatnosti
A	Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov
C	Prerađivačka industrija
D	Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija
E	Snabdijevanje vodom, uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom, te djelatnosti sanacije okoliša
F	Građevinarstvo
G	Trgovina na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala
H	Prevoz i skladištenje
I	Djelatnosti pružanja smještaja, te pripreme i usluživanja hrane (hotelijerstvo i ugostiteljstvo)
J	Informacije i komunikacije
K	Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja
L	Poslovanje nekretninama
M	Stručne, naučne i tehničke djelatnosti
N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti
P	Obrazovanje
Q	Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite
R	Umjetnost, zabava i rekreacija
S	Druge uslužne djelatnosti

Rezultati prezentirani u ovoj studiji se odnose na uzorak MSME menadžera u Kantonu Sarajevo koji je anketiran. Uzorak se može smatrati reprezentativnim s obzirom na dva najvažnija obilježja, veličinu firme i područje djelatnosti.

2.2. Mjerenje finansijske pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

- Prosječni skor finansijske pismenosti anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo iznosi 75,19 na skali 0-100.
- Prosječni skor finansijskog znanja iznosi 26,54 na skali 0-35, finansijskog ponašanja 36,13 na skali 0-45, te finansijskih stavova 12,51 na skali 0-20.
- 74% MSME menadžera zadovoljilo je prag minimalne ciljane finansijske pismenosti od 70 od ukupno 100 bodova.
- Analiza finansijskih stavova pokazuje da anketirani MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo imaju veću sklonost ka kratkoročnoj potrošnji u odnosu na prosječnog stanovnika u BiH.
- Anketirani MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo ostvaruju značajno bolje rezultate u vođenju računa o novcu u kratkom roku, aktivnoj štednji, upoređivanju finansijskih proizvoda, traženju finansijskih savjeta, kontroli finansijskih poslova i postavljanju dugoročnih finansijskih ciljeva u poređenju sa ostalim grupama (odraslo stanovništvo u BiH, globalno i u zemljama članicama OECD-a).

2.2.1. Finansijska pismenost

Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžere u Kantonu Sarajevo provedena je u 2023. godini. Prikupljene su 172 validne ankete, sa odgovorima na sva pitanja. Uzorak se može smatrati reprezentativnim, a obuhvata 17 različitih područja djelatnosti i čini 2,4% populacije.

Finansijska pismenost uključuje tri komponente (OECD, 2022):

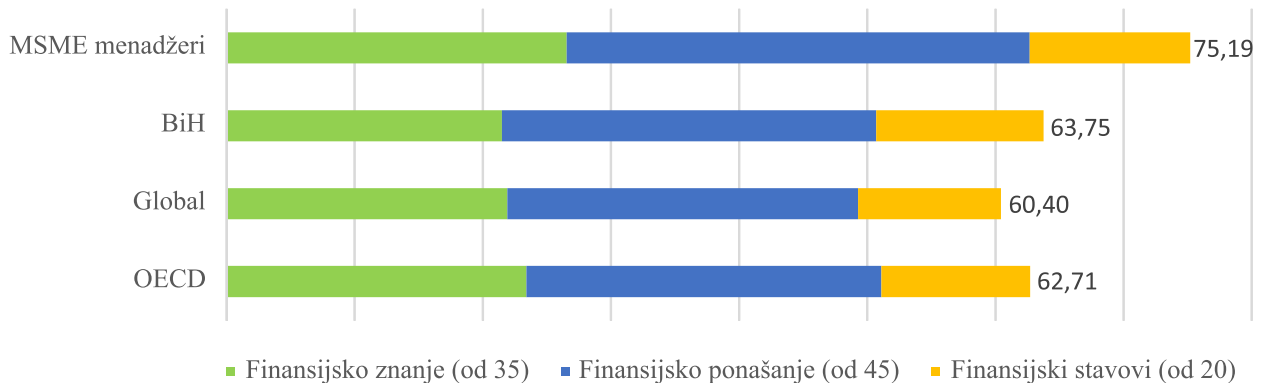
- finansijsko znanje (uzima vrijednosti od 0 do 7),
- finansijsko ponašanje (uzima vrijednosti od 0 do 9),
- finansijski stavovi (uzimaju vrijednosti od 0 do 4).

Ukupni skor finansijske pismenosti formira se kao zbir ocjena za navedene tri komponente, finansijsko znanje, finansijsko ponašanje i finansijski stavovi, i uzima vrijednosti od 0 do 20. Vrijednost ukupnog skora finansijske pismenosti se potom skalira u intervalu od 0 do 100.

Rezultati ankete o finansijskoj pismenosti MSME menadžera upoređeni su sa rezultatima opće odrasle populacije u BiH (Zaimović et al., 2024), globalno sa prosjekom 39 zemalja iz Evrope, Azije i Latinske Amerike (OECD, 2023) i sa prosjekom zemalja članica OECD-a (OECD, 2023), prosjeci BiH, Global i OECD, slika 6. Prema datoj metodologiji, prosječni skor finansijske pismenosti anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo iznosi 75,19 na skali 0-100 bodova i značajno nadmašuje rezultate koje ostvaruje odraslo stanovništvo u BiH, globalno i u OECD zemljama u prosjeku.

Slika 6. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo ostvaruju u prosjeku bolje rezultate u ukupnom skoru finansijske pismenosti i svim njenim komponentama u odnosu na BiH, Global i OECD prosjek, osim u finansijskim stavovima gdje odrasli iz BiH imaju prednost, tabela 1. Prosječni skor finansijskog znanja anketiranih MSME menadžera iznosi 26,54 na skali 0-35, finansijskog ponašanja 36,13 na skali 0-45, te finansijskih stavova 12,51 na skali 0-20.

Tabela 1. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti po komponentama

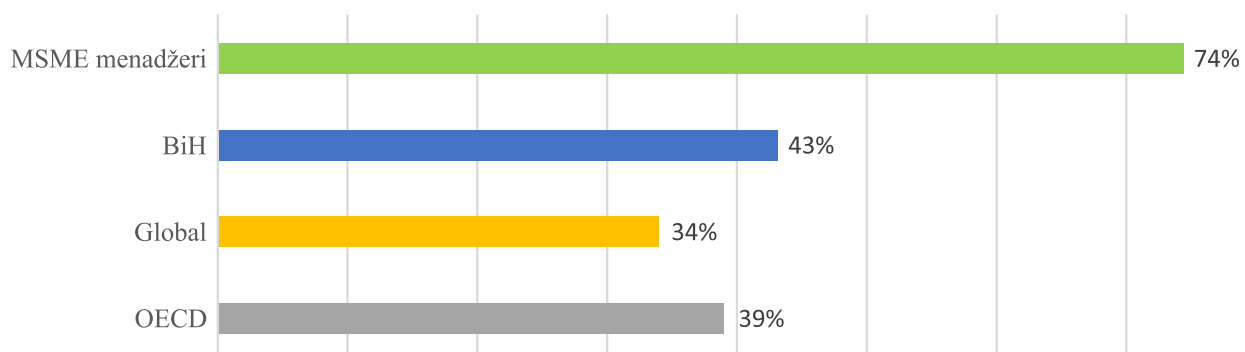
Skor	MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo	BiH	Global	OECD
Finansijska pismenost (0-100)	75,19	63,75	60,40	62,71
Finansijsko znanje (0-35)	26,54	21,49	21,92	23,40
Finansijsko ponašanje (0-45)	36,13	29,21	27,37	27,71
Finansijski stavovi (0-20)	12,51	13,05	11,15	11,60

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Prag ciljane finansijske pismenosti, definiran kao minimalno 70 od ukupno 100 bodova, ostvaruje gotovo tri četvrtine menadžera u uzorku, 74%, slika 7. Ovaj rezultat je značajno bolji u poređenju s postignućima opće odrasle populacije u BiH, globalno i u zemljama članicama OECD-a. Međutim, činjenica da 26% menadžera u Kantonu Sarajevo nije dostiglo ovaj prag ukazuje na potrebu za dodatnim inicijativama finansijske edukacije među menadžerskom populacijom.

Slika 7. Procenat odraslih i menadžera koji imaju ciljani skor finansijske pismenosti od 70 od ukupno 100 bodova

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

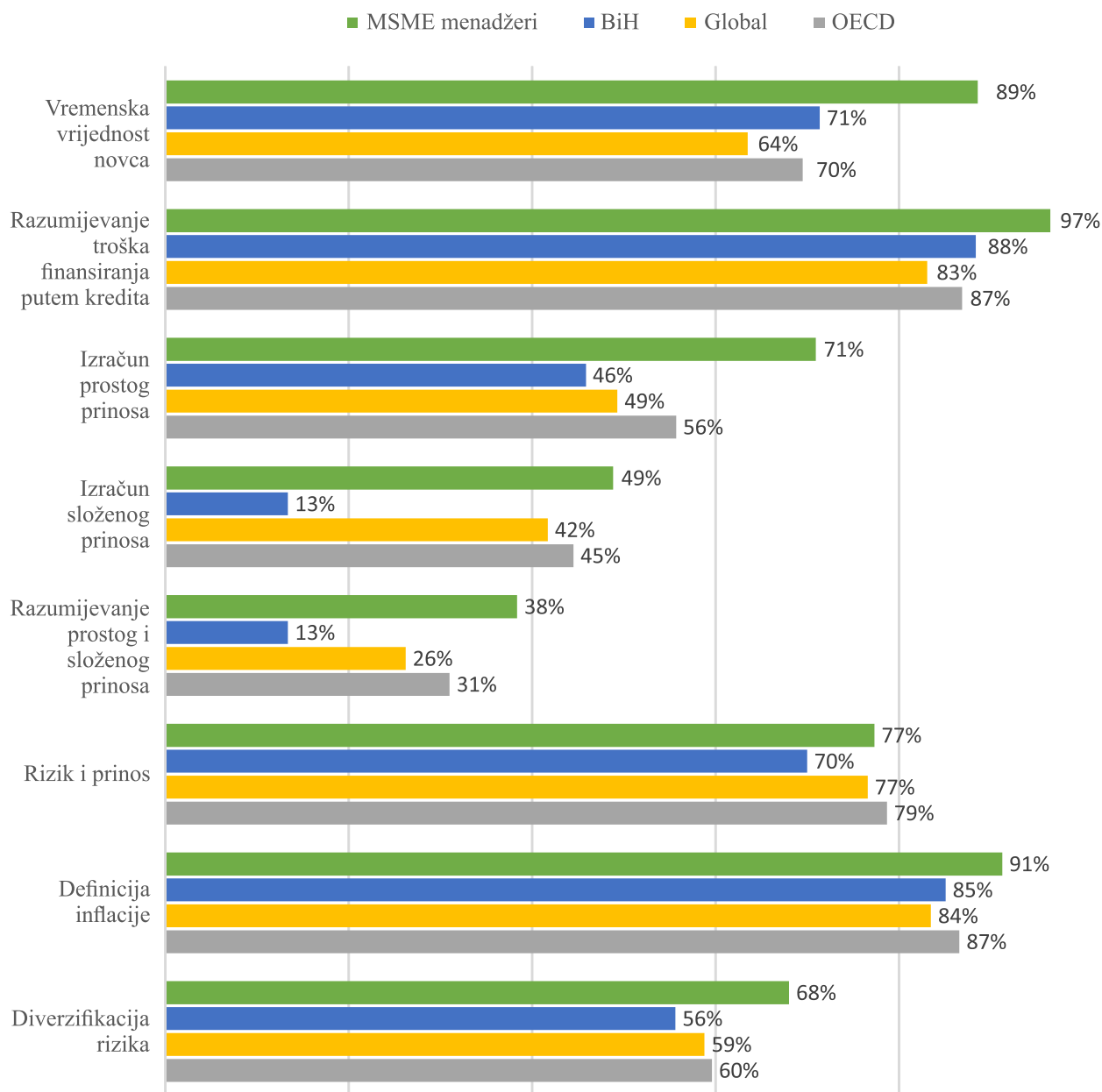
2.2.2. Finansijsko znanje

Finansijsko znanje uključuje poznavanje finansijskih pojmova i razumijevanje finansijskih koncepata kao što su vremenska vrijednost novca, inflacija, prosti i složeni prinos, diverzifikacija i slično. Prosječni skor finansijskog znanja anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo iznosi 76 na skali 0-100.

MSME menadžeri pokazuju bolje rezultate u svim aspektima finansijskog znanja u odnosu na bh. odraslo stanovništvo, slika 8. Poznavanje troška finansiranja putem kredita je očekivano na najvišem nivou, gdje 97% MSME menadžera posjeduje razumijevanje. Dodatno, više od tri četvrtine anketiranih MSME menadžera u prosjeku poznaje definiciju inflacije, razumije rizik i prinos, i vremensku vrijednost novca. Najveća razlika između ove dvije grupe je u razumijevanju i poznavanju izračuna prostog i složenog prinosa, gdje je prednost u korist MSME menadžera u odnosu na bh. odraslo stanovništvo jednaka ili veća od 25 procentnih poena. U analizi finansijskog znanja MSME menadžera u kontekstu globalnih i OECD prosjeka, prednost je ponovno na strani MSME menadžera, osim u jednom slučaju, poznavanje rizika i prinosa, gdje odrasli iz OECD zemalja imaju malo bolje rezultate.

Slika 8. Finansijsko znanje, procenat MSME menadžera i odraslih osoba koje su dale tačan odgovor (prosjeak)

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

2.2.3. Finansijsko ponašanje

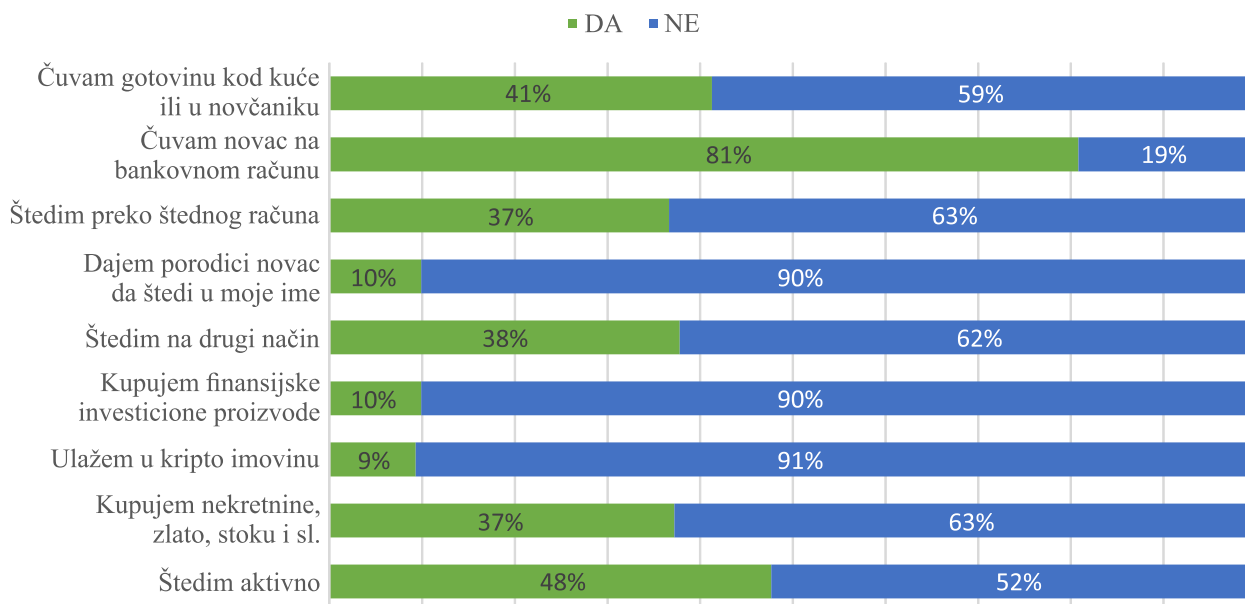
Finansijsko ponašanje pokriva set pitanja koja se odnose na praćenje novčanog toka, štednju i dugoročno planiranje, te promišljenu kupovinu (OECD, 2023). Prosječni skor finansijskog ponašanja anketiranih MSME menadžera iznosi 80 na skali 0-100.

Rezultati istraživanja pokazuju da anketirani MSME menadžeri preferiraju držati svoj novac na bankovnom računu, 81%, i kod kuće ili u novčaniku, 41%, slika 9. Također, 37% MSME menadžera

štedi putem štednog računa, 38% investira novac u nekretnine, zlato i slična dobra, dok 38% bira neke druge načine štednje i investiranja, poput životnog osiguranja. Samo 10% MSME menadžera kupuje finansijske investicione proizvode, a 9% ulaže u kriptovalute.

Slika 9. Štednja MSME menadžera

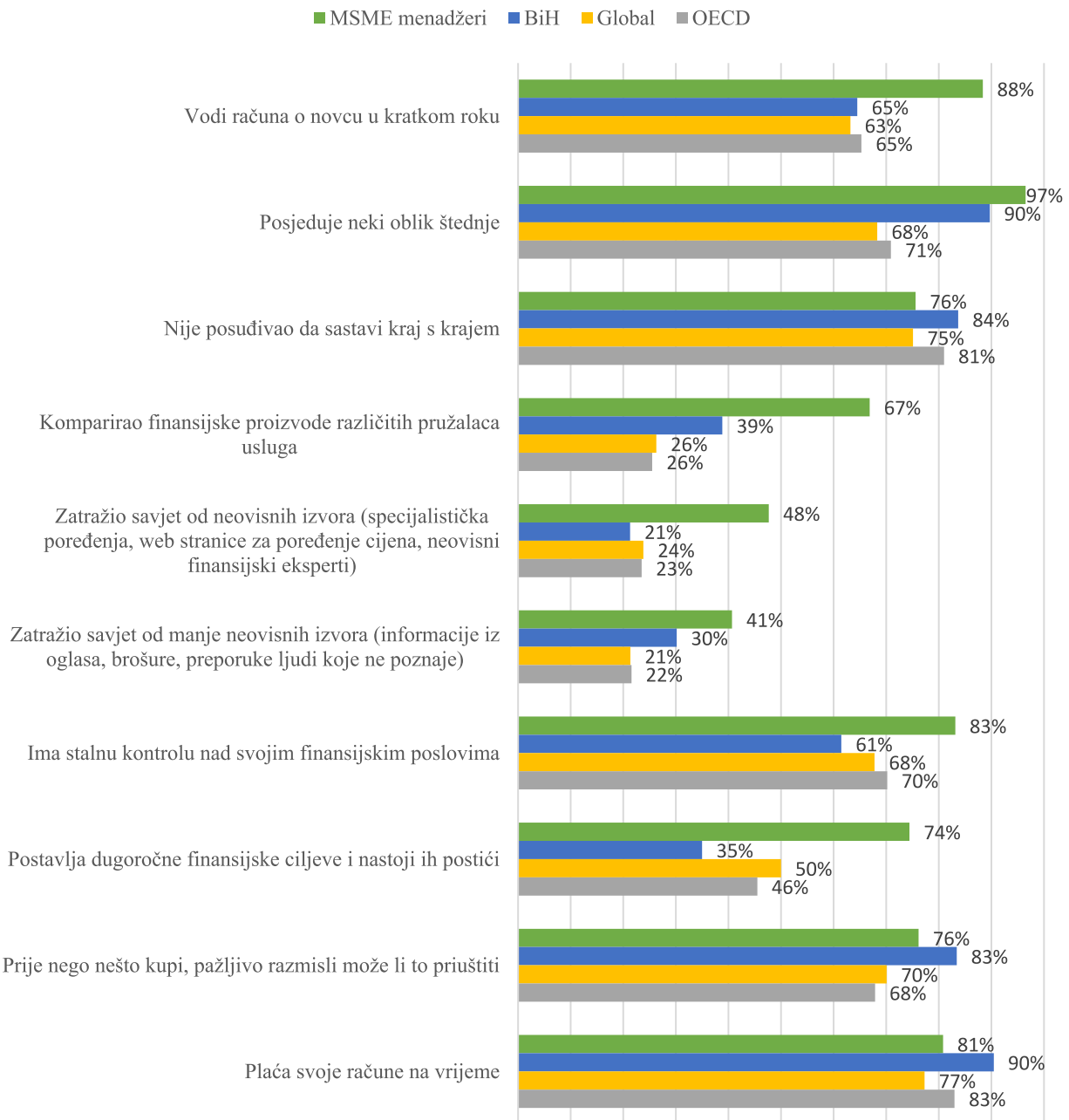

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo pokazuju značajno bolje finansijsko ponašanje u odnosu na opću odraslu populaciju u BiH, globalno i u OECD zemljama, posebno u oblastima kao što su upravljanje novcem na kratki rok, aktivna štednja, upoređivanje finansijskih proizvoda, traženje savjeta, kontrola finansijskih transakcija i postavljanje dugoročnih finansijskih ciljeva, slika 10. Posebno se ističe njihova prednost u postavljanju dugoročnih finansijskih ciljeva i traženju savjeta pri odlučivanju o finansijskim proizvodima, gdje njihovo ponašanje značajno nadmašuje, a ponekad i dvostruko, rezultate drugih grupa. S druge strane, bh. odraslo stanovništvo ima prednost kada su u pitanju promišljene kupovine, dok su i bh. i globalni prosjek bolji kada je u pitanju posuđivanje novca da se sastavi kraj s krajem, te plaćanje računa na vrijeme.

Slika 10. Iskazani oblici finansijskog ponašanja

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

2.2.4. Finansijski stavovi

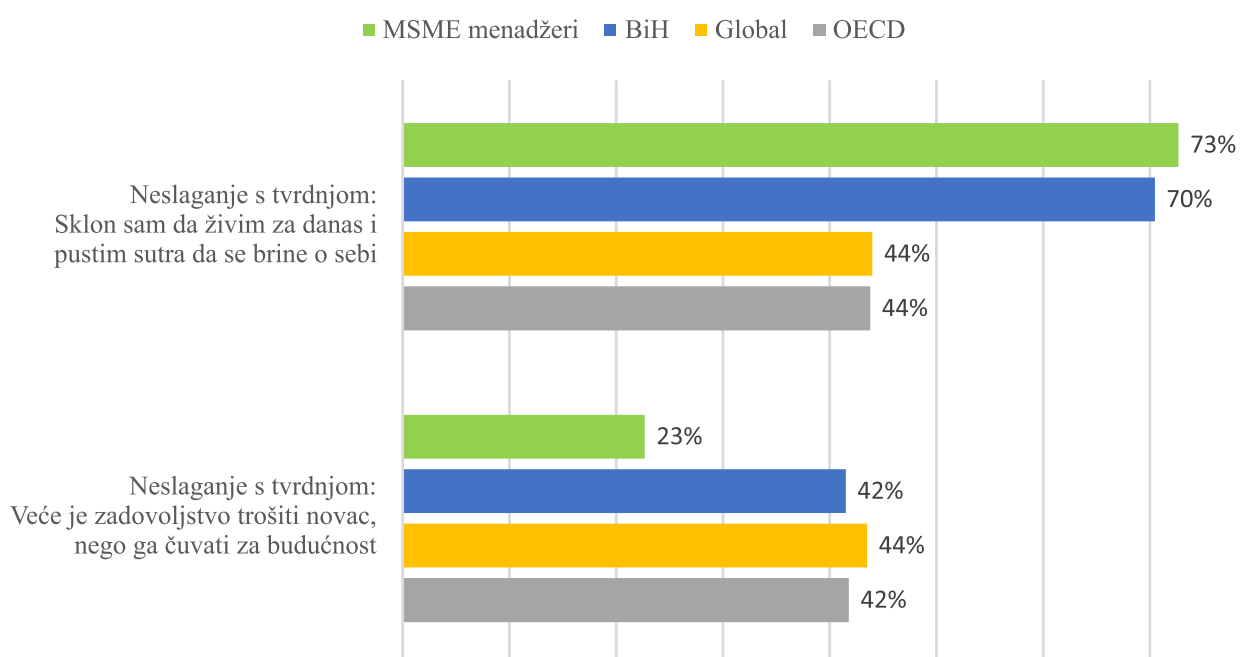
Pozitivni finansijski stavovi podržavaju dugoročno promišljanje i štednju, i igraju ključnu ulogu u finansijskom odlučivanju i ponašanju. Prosječni skor finansijskih stavova anketiranih MSME menadžera iznosi 63 na skali 0-100.

U istraživanju, finansijski stavovi su procijenjeni na osnovu dvije tvrdnje prema OECD/INFE metodologiji (OECD, 2022), slika 11. Neslaganje s datim tvrdnjama interpretira se kao pokazatelj pozitivnih finansijskih stavova.

Anketirani MSME menadžeri se u značajno manjem procentu ne slažu s tvrdnjom da je veće zadovoljstvo trošiti novac nego ga čuvati za budućnost, u poređenju sa odraslim osobama u BiH, globalno i u zemljama članicama OECD-a, te demonstriraju najslabije rezultate u ovom aspektu finansijskih stavova. S druge strane, MSME menadžeri pokazuju dugoročno promišljanje i imaju najbolje rezultate kada je u pitanju sklonost da se živi danas i pusti sutra da se brine o sebi, gdje se 73% MSME menadžera ne slaže s ovim stavom.

Slika 11. Iskazani finansijski stavovi

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

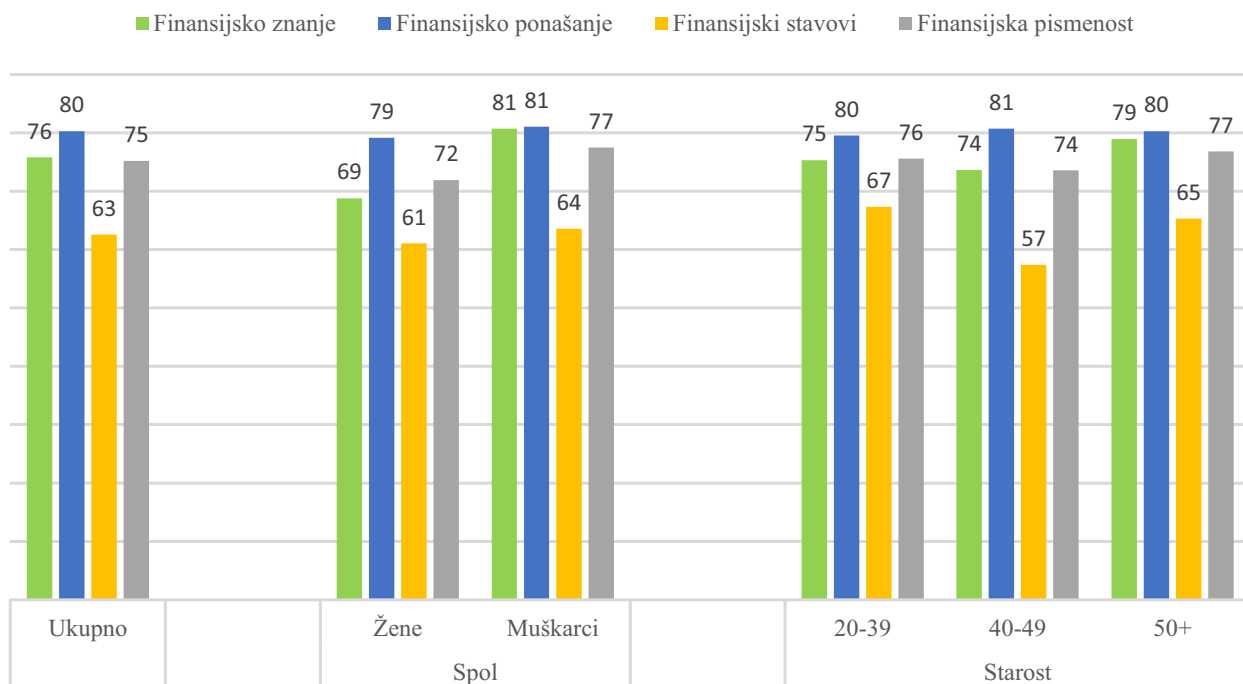
2.2.5. Finansijska pismenost prema demografskim i firmografskim karakteristikama

Skor finansijske pismenosti anketiranih MSME menadžera varira s obzirom na demografske i firmografske karakteristike. Analizirani su ostvareni skorovi s obzirom na spol, starost, stručnu spremu i godine radnog staža menadžera, te djelatnost, veličinu, izvoznu orijentaciju, vlasničku strukturu i korištenje kredita i pozajmica firme, sve iskazano na skali 0-100.

Visok prosječni skor finansijske pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo od 75 bodova rezultat je vještog finansijskog ponašanja i visokog finansijskog znanja, a manjim dijelom vještih finansijskih stavova. Rezultati u finansijskim stavovima su značajno niži, i iznose 63 na skali 0-100, slika 12. Muškarci ostvaruju viši skor finansijske pismenosti, 77, u odnosu na žene, 72, što ukazuje na rodne razlike u finansijskoj pismenosti anketiranih MSME menadžera u korist muškaraca, koje su posebno izražene u finansijskom znanju.

Slika 12. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema spolu i starosti

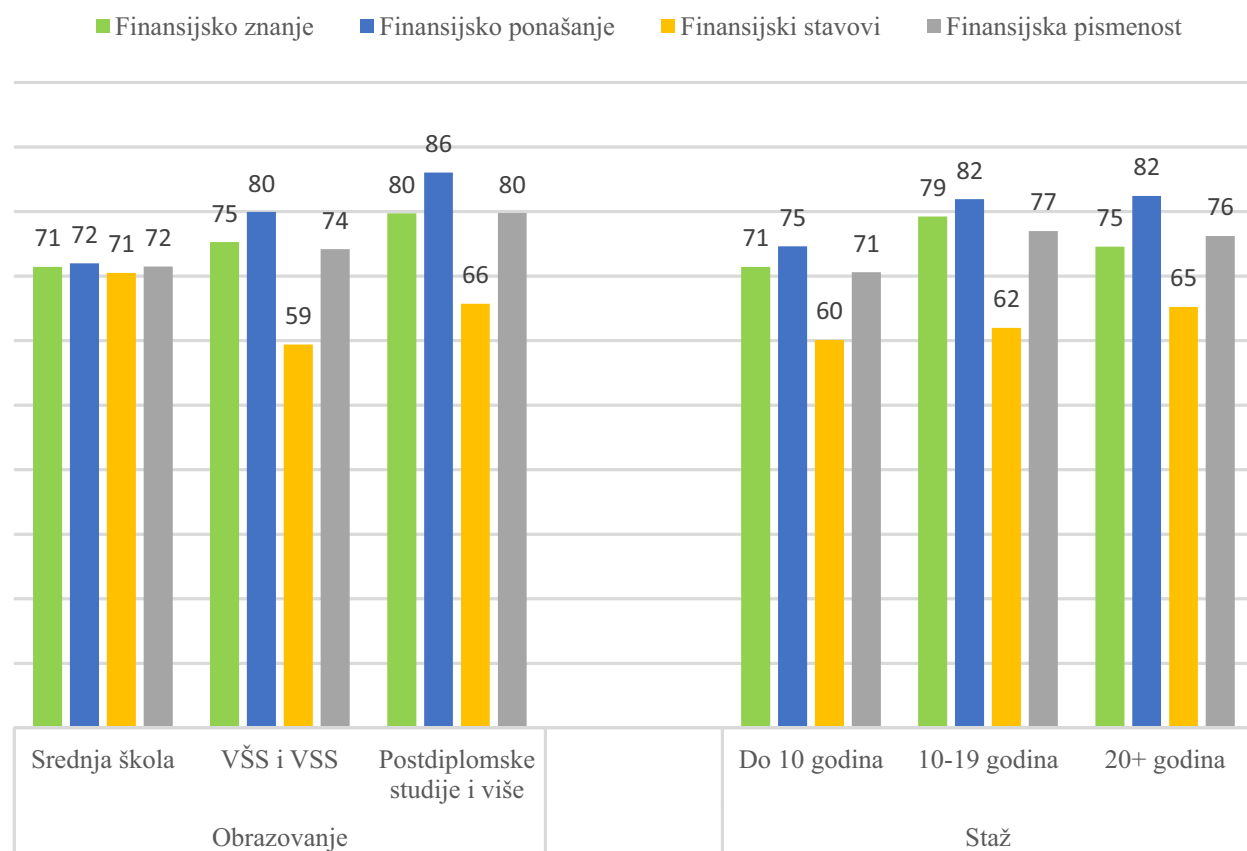
Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Kada je u pitanju starosna i obrazovna struktura, najveću finansijsku pismenost pokazuju MSME menadžeri stariji od 50 godina, sa prosječnim skorom 77, slika 12, kao i oni koji su završili postdiplomske studije, čiji je prosječni skor 80, slika 13. Najniži skor ostvaruju MSME menadžeri u starosnoj grupi 40-49 godina, 74, i oni sa srednjom školom kao najvišim nivoom formalnog obrazovanja, 72. Ovi rezultati sugeriraju da u pogledu starosne strukture, prosječni skor finansijske pismenosti među analiziranim grupama ukazuje na to da stariji menadžeri, s obzirom na iskustvo i obrazovanje, imaju veće finansijsko znanje i bolje razvijene finansijske vještine, dok mlađi menadžeri, iako manje iskusni, pokazuju veću spremnost za usvajanje novih finansijskih praksi i tehnologija i imaju bolje finansijske stavove.

Najviši skor finansijske pismenosti postižu MSME menadžeri sa 10-19 godina menadžerskog iskustva, 77, što ukazuje na značaj akumuliranog iskustva u razvoju finansijskih vještina i znanja, slika 13. S druge strane, najniži skor ostvaruje grupa menadžera s najkraćim menadžerskim stažom, do 10 godina, 71, što može odražavati ograničenu izloženost kompleksnijim finansijskim odlukama i praksama, i generalno manje finansijsko znanje.

Slika 13. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema obrazovanju i godinama menadžerskog iskustva

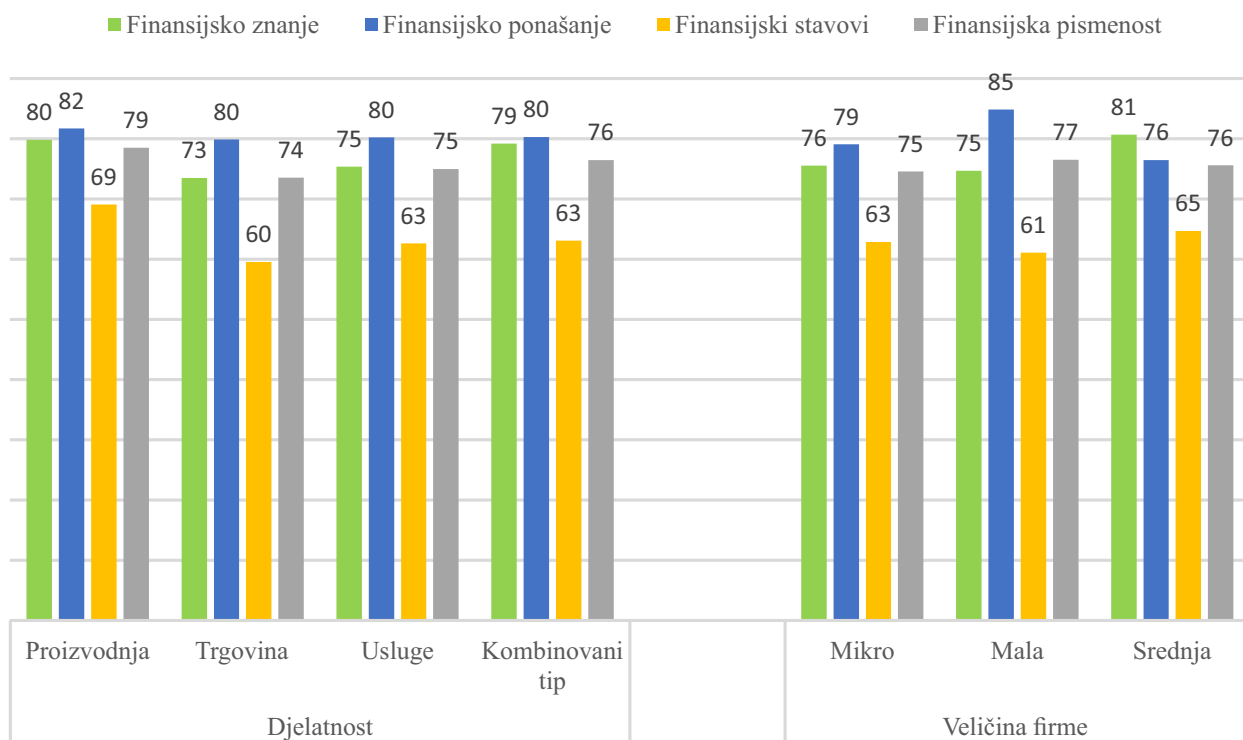
Napomena: Postdiplomske studije i viši nivoi obrazovanja – master, PhD, specijalizacija

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Kada je u pitanju djelatnost, najviši skor finansijske pismenosti u prosjeku imaju MSME menadžeri iz proizvodne djelatnosti, 79, dok najnižu finansijsku pismenost pokazuju MSME menadžeri iz sektora trgovine, 74, slika 14. Menadžeri iz proizvodne djelatnosti izdvajaju se i po najvećim skorovima u komponentama finansijskog znanja, ponašanja i stavova, što sugerira da je kompleksnost finansijskih odluka u ovom sektoru u pozitivnoj vezi s razvojem sveobuhvatnih finansijskih vještina. Kada je u pitanju veličina firme, anketirani MSME menadžeri ostvaruju dosta ujednačene rezultate. Izdvajaju se menadžeri malih firmi sa prosječnim skorom finansijskog ponašanja od 85, što je jedan od najviših pojedinačnih skorova u svim analiziranim grupama (jedino menadžeri sa postdiplomskim studijem i višim nivoima obrazovanja imaju viši skor, 86).

Slika 14. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema djelatnosti i veličini firme

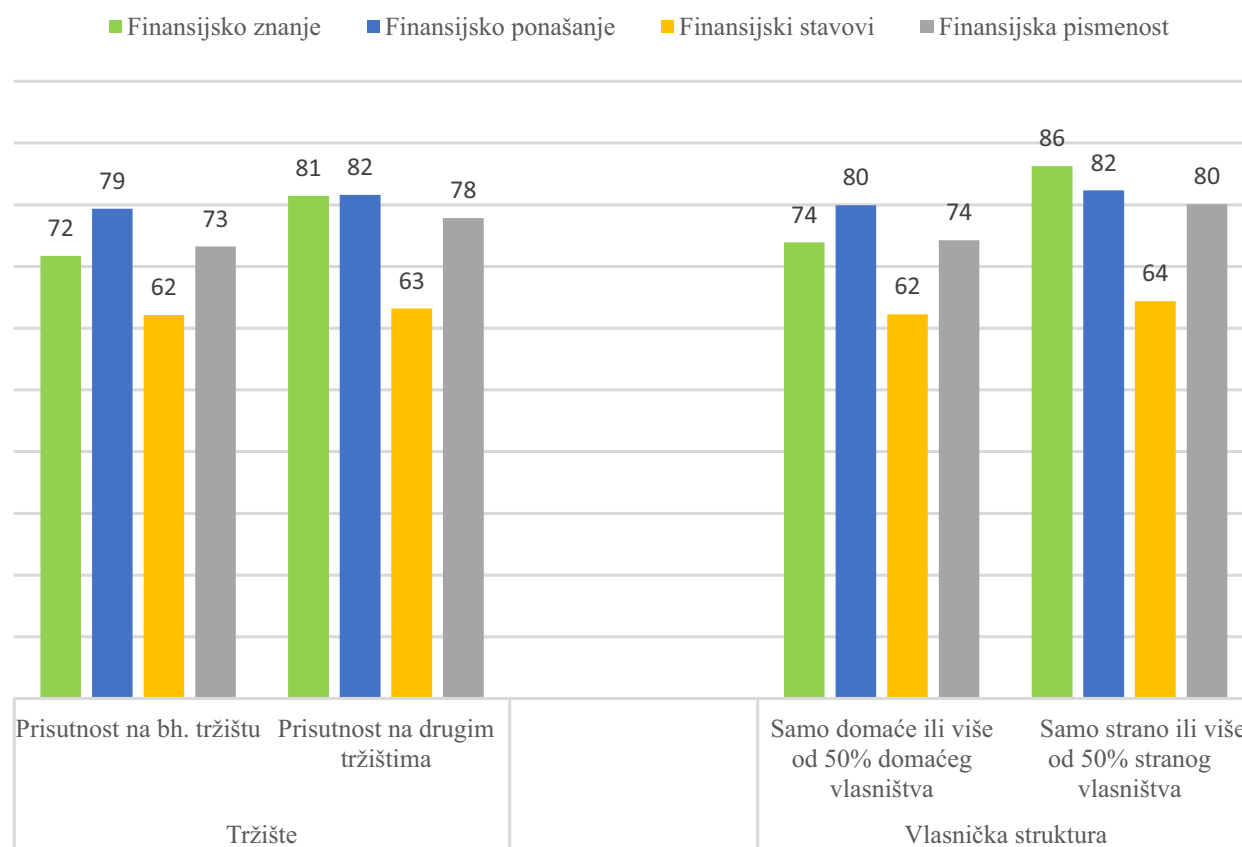
Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Menadžeri firmi koje posluju na inostranim tržištima, uz bh. tržište, ostvaruju u prosjeku viši ukupni skor finansijske pismenosti, 78, u poređenju s menadžerima firmi koje posluju isključivo na bh. tržištu, 73, slika 15. Pored toga, menadžeri iz firmi s prisustvom na inostranim tržištima postižu bolje rezultate u svim komponentama finansijske pismenosti – finansijskom znanju, ponašanju i stavovima, s tim da je prednost u finansijskom znanju najizraženija. Ovi nalazi ukazuju na to da izloženost inostranim tržištima, uz složenije poslovne zahtjeve i pristup raznovrsnijim finansijskim alatima, može doprinijeti razvoju sveobuhvatnijih finansijskih vještina kod menadžera.

Također, menadžeri firmi koje su u stranom vlasništvu ili imaju više od 50% stranog vlasništva ostvaruju viši skor finansijske pismenosti, 80, u odnosu na menadžere firmi u domaćem vlasništvu ili sa više od 50% domaćeg vlasništva, 74. Ovi rezultati ukazuju na to da prisustvo stranog kapitala može biti pozitivno povezano na nivoom finansijske pismenosti menadžera, zbog veće izloženosti globalnim finansijskim praksama, različitim alatima i pristupima u upravljanju finansijama, što doprinosi razvoju njihovih finansijskih vještina.

Slika 15. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema tržišnoj prisutnosti i vlasničkoj strukturi

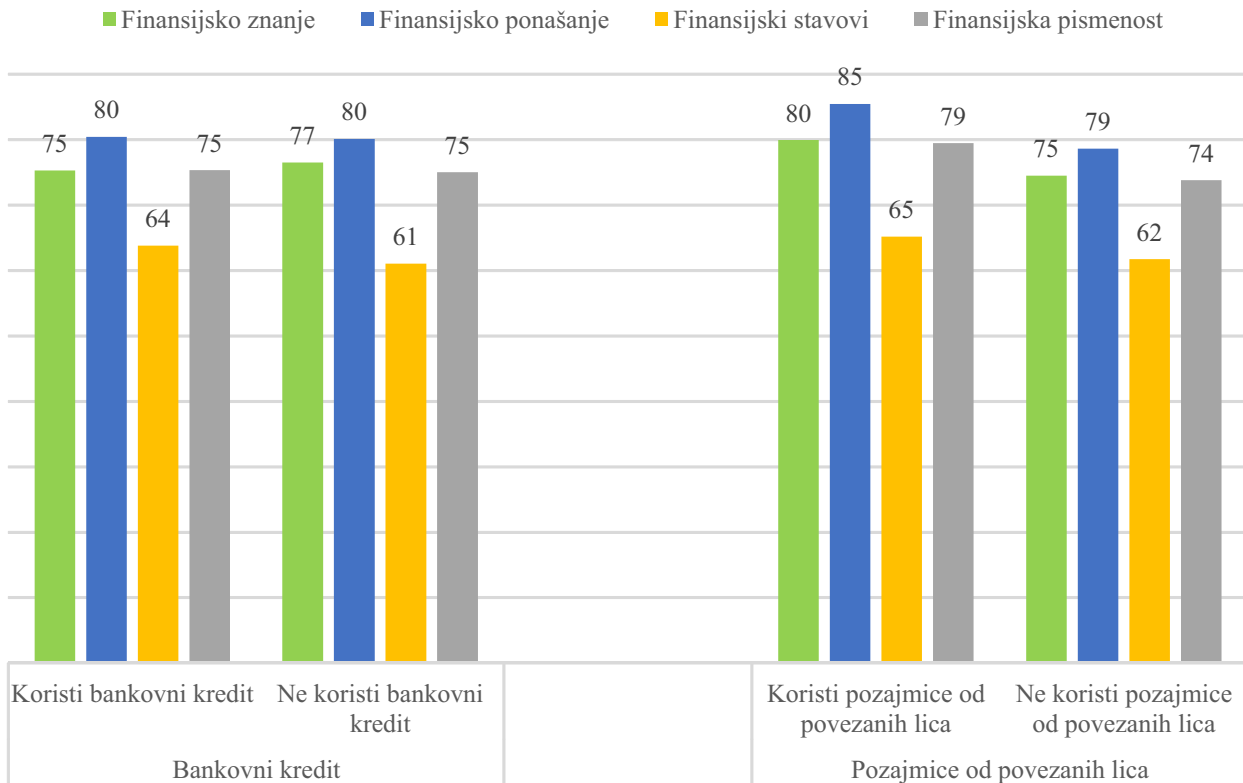

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

S aspekta korištenja bankovnih kredita od strane firme, skorovi finansijske pismenosti koje postižu anketirani MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo dosta su ujednačeni, slika 16. Ipak, kada je u pitanju korištenje pozajmica od povezanih pravnih i fizičkih lica, menadžeri koji dolaze iz firmi koje koriste ove pozajmice pokazuju viši nivo ukupne finansijske pismenosti u odnosu na one menadžere koji dolaze iz firmi koje ih ne koriste, 79 naspram 74, kao i viši nivo svih komponenti finansijske pismenosti, posebno finansijskog znanja i vještog finansijskog ponašanja. Oslanjanje na pozajmice od povezanih lica omogućava firmama da sa manje neizvjesnosti, većom kontrolom nad uslovima ugovora i boljim upravljanjem finansijskim rizikom osiguraju neophodno finansiranje. Finansijska pismenost menadžera može biti u pozitivnoj vezi s korištenjem ovih izvora finansiranja u firmama, a efekte je potrebno dodatno istražiti.

Slika 16. Prosječne vrijednosti skora finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema korištenju bankovnih kredita i pozajmica od povezanih lica

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Najviše skorove finansijske pismenosti u prosjeku imaju anketirani MSME menadžeri s postdiplomskim studijem i višim nivoom obrazovanja, te MSME menadžeri firmi sa stranim vlasništvom, 80. Kada je u pitanju finansijsko ponašanje, najviši skor u prosjeku imaju MSME menadžeri s postdiplomskim studijem i višim nivoom obrazovanja, 86. Finansijsko znanje je najviše kod MSME menadžera firmi sa stranim vlasništvom, 86 i kod muškaraca, 81, a najbolji finansijski stavovi su nađeni kod MSME menadžera sa srednjom školom, 71. Rezultati pokazuju da vješti finansijski stavovi dijelom kompenziraju nedostatak finansijskog znanja kod određenih grupa, poput menadžera sa srednjom školom.

Najniže skorove finansijske pismenosti imaju anketirani MSME menadžeri sa menadžerskim stažom do 10 godina, 71, te menadžerice, 72, kao i menadžeri sa srednjom školom, također 72. Finansijsko znanje je najniže kod menadžerica, 69, finansijsko ponašanje kod MSME menadžera sa srednjom školom, 72, a finansijski stavovi kod menadžera sa 40-49 godina života, 57.

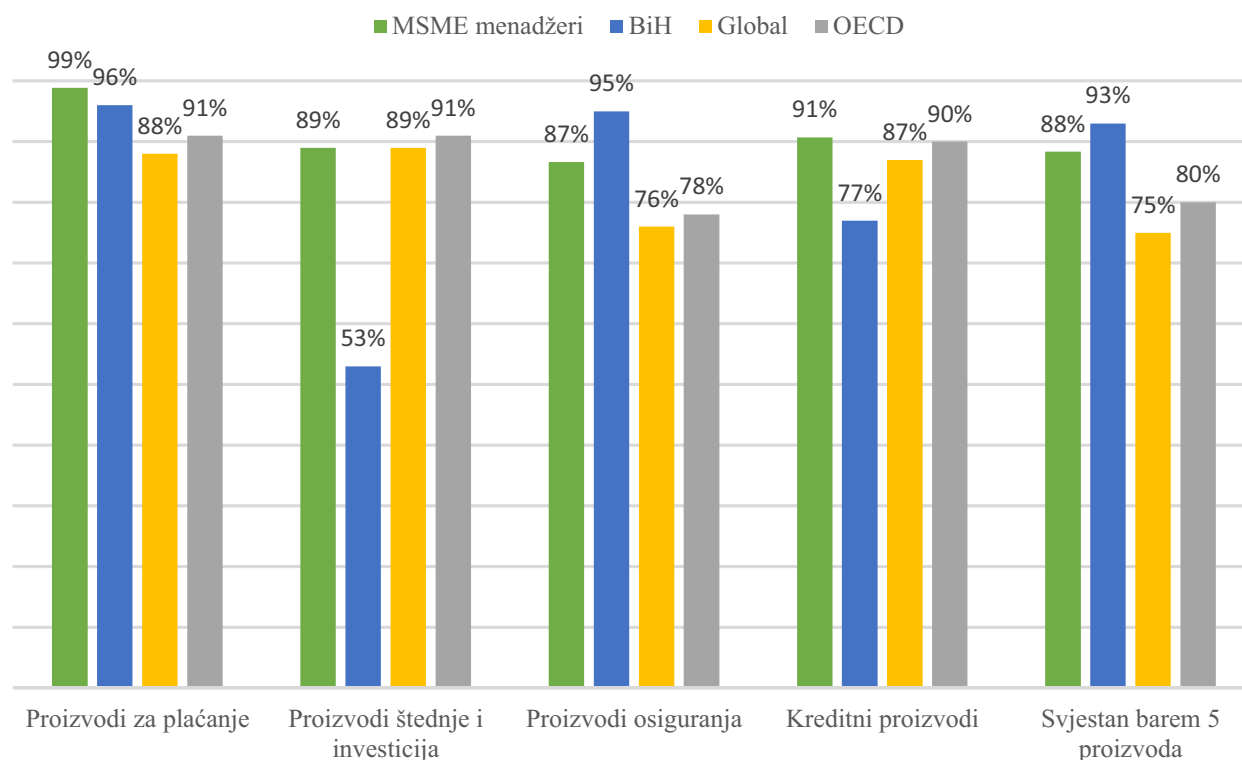
2.2.6. Korištenje finansijskih proizvoda

Finansijska pismenost je pozitivno povezana sa finansijskom inkluzijom i korištenjem finansijskih proizvoda. Rezultati istraživanja pokazuju da anketirani MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo imaju visoku svijest o postojanju finansijskih proizvoda, slika 17. Ova visoka svijest sugerira da menadžeri prepoznaju značaj finansijskih proizvoda kao ključnih alata za upravljanje finansijskim aspektima svojih preduzeća. To ukazuje na potencijal za dalje unapređenje njihovih finansijskih

vještina, posebno u pogledu pravilnog izbora i korištenja ovih proizvoda u poslovanju. U prosjeku, 88% MSME menadžera je čulo za barem 5 finansijskih proizvoda. Nadalje, 99% menadžera je čulo za neki od proizvoda za plaćanje, a 91% njih za neki od kreditnih proizvoda, što pozicionira anketirane MSME menadžere Kantona Sarajevo u sami vrh u odnosu na posmatrane prosjeke. U poređenju sa bh. stanovništvom, anketirani MSME menadžeri su znatno svjesniji o postojanju proizvoda štednje i investicija.

Slika 17. Svjesnost o barem jednom proizvodu iz kategorije plaćanja, štednje i investicija, osiguranja i kreditnih proizvoda (procenat odraslih i menadžera)

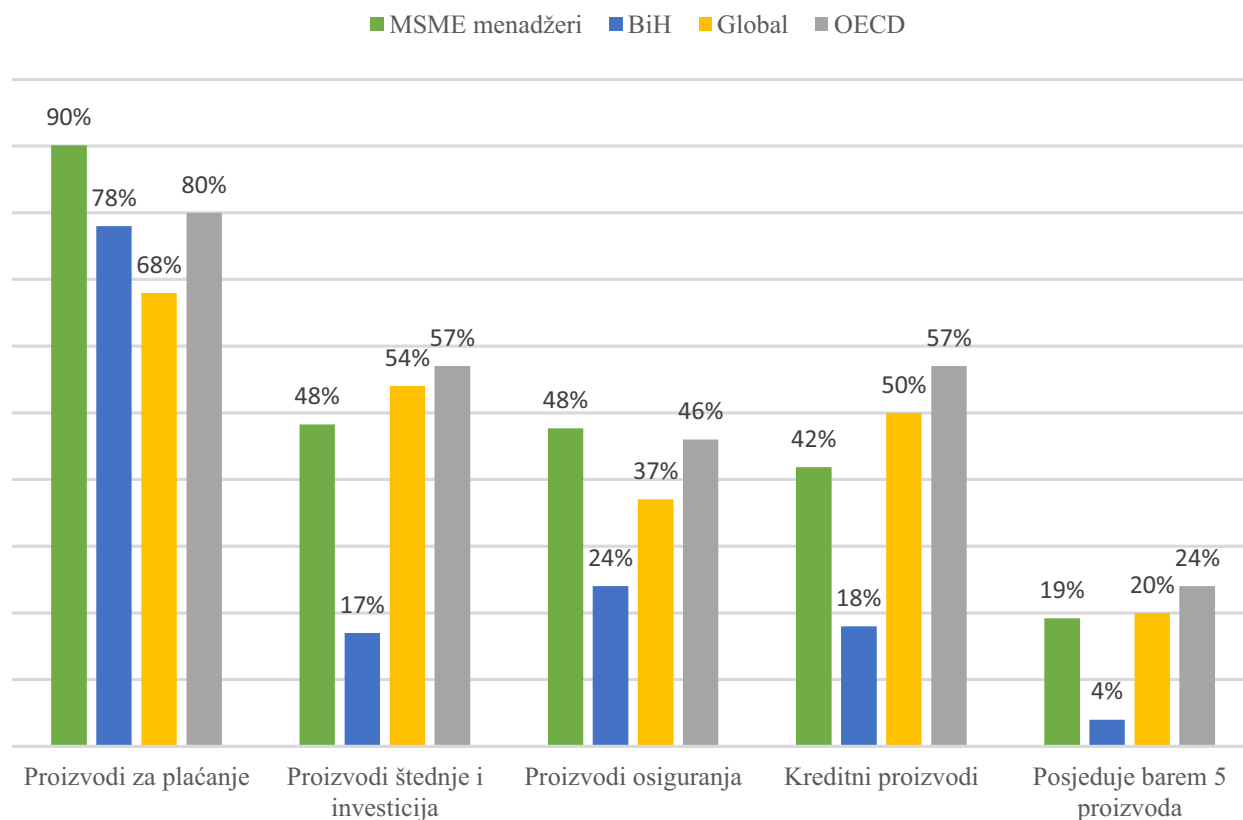

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Unatoč visokoj svijesti o postojanju finansijskih proizvoda, svega 48% anketiranih MSME menadžera posjeduje neki od proizvoda štednje i investicija ili proizvoda osiguranja, dok 42% posjeduje neki od kreditnih proizvoda, slika 18. Ovi rezultati ukazuju na to da, iako postoji prepoznavanje važnosti finansijskih proizvoda, postoji značajan prostor za poboljšanje u njihovoj stvarnoj primjeni i korištenju. Također, ovi procenti su znatno ispod globalnog prosjeka, kao i OECD prosjeka opće odrasle populacije, što sugerira potrebu za dodatnim obrazovanjem i podrškom u oblasti finansijskog planiranja i upravljanja.

Slika 18. Posjedovanje barem jednog proizvoda iz kategorije plaćanja, štednje i investicija, osiguranja i kreditnih proizvoda (procenat odraslih i menadžera)

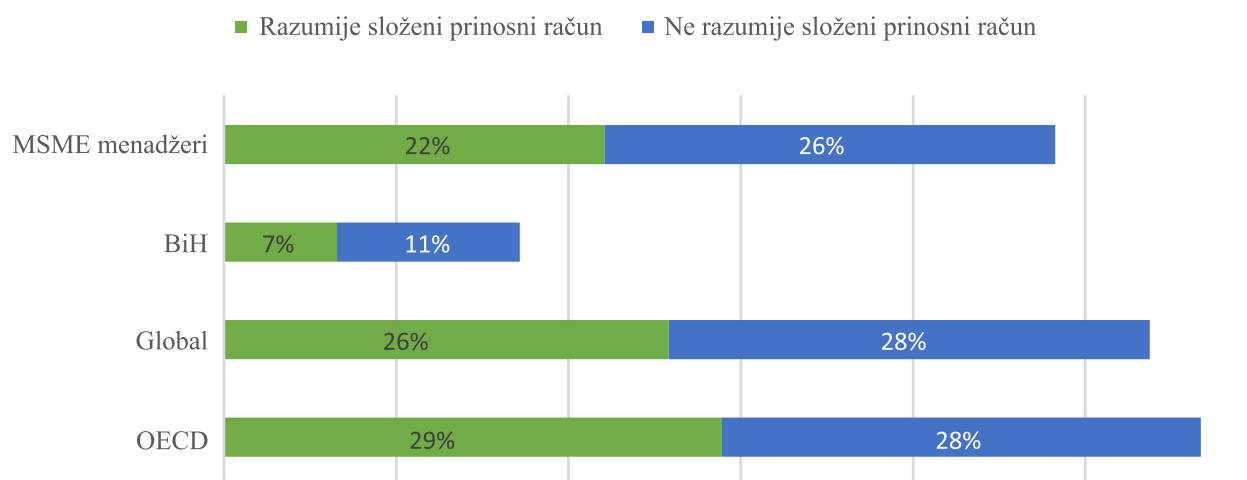

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Povezanost između posjedovanja finansijskih proizvoda i nivoa njihovog razumijevanja pruža važne uvide za donosiocje odluka i kreatore politika. Ovi podaci mogu pomoći u procjeni da li osobe koje koriste različite vrste finansijskih proizvoda posjeduju dovoljno finansijskog znanja da ih efikasno koriste i donose informirane odluke. Procenat odraslih i anketiranih menadžera koji posjeduju neki od proizvoda štednje u odnosu na njihovo razumijevanje složenog prinostnog računa prikazan je na slici 19. U prosjeku, 22% menadžera koji posjeduju neki od proizvoda štednje razumije složeni prinostni račun, dok njih 26% ne razumije ovaj finansijski koncept. Iako ispod globalnog i OECD prosjeka, MSME menadžeri su znatno iznad opće odrasle populacije u BiH, prema procentu korištenja proizvoda štednje i razumijevanja koncepta složenog prinostnog računa.

Slika 19. Procenat onih koji imaju neki od proizvoda štednje, prema razumijevanju složenog prinosa

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

2.2.7. Preporuke

1. Razviti programe i učiniti dostupnim resurse koji su prilagođeni potrebama i zahtjevima različitih područja djelatnosti kako bi se ciljano poboljšala finansijska pismenost MSME menadžera.
2. Organizirati edukativne programe za povećanje finansijske pismenosti MSME menadžera, posebno u vezi sa stavovima o trošenju i štednji, s obzirom na bolje rezultate odraslog stanovništva u segmentu finansijskih stavova u odnosu na MSME menadžere. Osim toga, preporučuje se istraživanje razlika u finansijskim stavovima između stanovništva i MSME menadžera kako bi se bolje razumjela ova pitanja.
3. Izraditi program koji će pomoći MSME menadžerima u boljem upravljanju svojim finansijama i pravovremenom plaćanju računa, s obzirom na primjetnu razliku u plaćanju računa na vrijeme između bh. stanovništva i MSME menadžera.
4. Raditi na smanjenju rodne razlike u finansijskoj pismenosti među menadžerima, kroz programe koji ciljaju na edukaciju žena o finansijskim konceptima i poželjnim praksama.
5. MSME menadžerima sa završenom srednjom školom pružiti posebne edukativne programe kako bi se poboljšala njihova finansijska pismenost i unaprijedilo njihovo finansijsko znanje i ponašanje.
6. Organizirati obuke i programe za unapređenje finansijske pismenosti za MSME menadžere s manje od 10 godina radnog iskustva kako bi se osiguralo bolje upravljanje finansijama.
7. Poticati izlazak domaćih firmi na međunarodno tržište, s obzirom da MSME menadžeri koji djeluju na međunarodnom tržištu stječu znanje i razvijaju vještine u međunarodnom poslovanju koji doprinose njihovoj finansijskoj pismenosti i razumijevanju globalnih finansijskih prilika, s pozitivnim učincima na performanse firmi.

2.3. Mjerenje digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

- Prosječni skor digitalne finansijske pismenosti anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo iznosi 58,41 na skali 0-100, što je za 13,85 više od prosječnog skora opće odrasle populacije u BiH.
- Skor digitalnog finansijskog znanja anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo je 16,57 od mogućih 30 bodova, skor digitalnog finansijskog ponašanja 23,87 od mogućih 40 bodova, i skor digitalnih finansijskih stavova 17,96 od mogućih 30 bodova. Osim skora digitalnog finansijskog ponašanja, u svim drugim aspektima MSME menadžeri ostvaruju više skorove od opće odrasle populacije u BiH.
- 38% anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo postiže prag minimalne ciljane digitalne finansijske pismenosti od 70 i više bodova.
- Najvišu digitalnu finansijsku pismenost u uzorku imaju MSME menadžeri firmi kombiniranog tipa djelatnosti, dok najniže skorove imaju menadžeri proizvodnih djelatnosti.
- Kada je u pitanju percepcija sigurnosti javnih Wi-Fi mreža, anketirani MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo više kupuju *online* i imaju veću osviještenost o opreznosti i sigurnosti ovih transakcija u odnosu na opću odraslu populaciju u BiH.

2.3.1. Digitalna finansijska pismenost

Digitalna finansijska pismenost MSME menadžera u Kantonu Sarajevo izmjerena je prema OECD/INFE metodologiji iz 2022. godine koja po prvi put adresira i uvodi metodološki okvir za digitalnu finansijsku pismenost (OECD, 2022).

Digitalna finansijska pismenost se izvodi iz tri komponente (OECD, 2022):

- digitalno finansijsko znanje (uzima vrijednosti od 0 do 3),
- digitalno finansijsko ponašanje (uzima vrijednosti od 0 do 4),
- digitalni finansijski stavovi (uzimaju vrijednosti od 0 do 3).

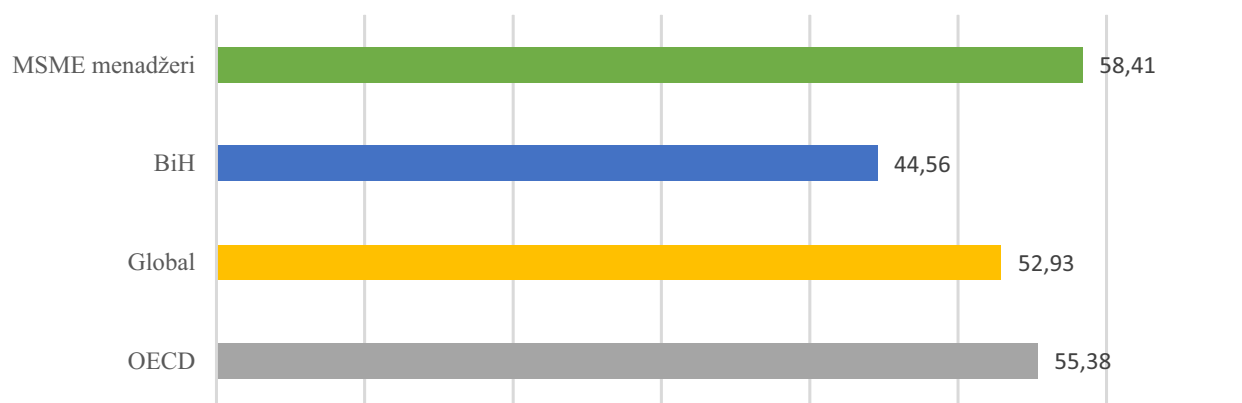
Znanje se ocjenjuje kao broj tačnih odgovora na tri pitanja koja mjere razumijevanje digitalnih ugovora, korištenje ličnih podataka i kripto valuta. Ponašanje i stavovi se ocjenjuju kao broj „vještih“ digitalnih ponašanja i stavova o digitalnim finansijama izraženih kroz izjave. Ukupna vrijednost skora formira se kao zbir ocjena datih komponenti i može uzeti vrijednost 0-10, a potom se skalira u intervalu 0-100. S obzirom da digitalno finansijsko ponašanje u anketi MSME menadžera uključuje tri pitanja, kako bi rezultati bili uporedivi s drugim istraživanjima, izvršeno je prilagođavanje na način da svako pitanje zadrži jednak ponder u finalnom skoru, koji ima vrijednost 0-4.

Primijenjena metodologija mjerenja digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo omogućava poređenje rezultata o digitalnoj finansijskoj pismenosti MSME menadžera sa rezultatima o digitalnoj finansijskoj pismenosti opće odrasle populacije: (1) u BiH (Zaimović et al., 2024), (2) globalno sa prosjekom 21 zemlje iz Evrope, Azije i Latinske Amerike (OECD, 2023), te (3) sa prosjekom OECD zemalja (OECD, 2023). Anketirani MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo ostvarili su prosječni skor digitalne finansijske pismenosti od 58,41 na skali od 0 do 100

bodova, slika 20. Ovaj rezultat je značajno viši, za 13,85, u poređenju s prosječnim skorom odraslog stanovništva u BiH. Osim toga, MSME menadžeri ostvaruju bolje rezultate i u svim pojedinačnim komponentama digitalne finansijske pismenosti, tabela 2. Kada se upoređi s rezultatima iz OECD/INFE istraživanja (OECD, 2023), prosječni skor digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo nadmašuje prosječan nivo digitalne finansijske pismenosti zabilježen globalno i u OECD zemljama.

Slika 20. Prosječna vrijednost skora digitalne finansijske pismenosti odraslog stanovništva i MSME menadžera

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Tabela 2. Prosječne vrijednosti skora digitalne finansijske pismenosti po komponentama

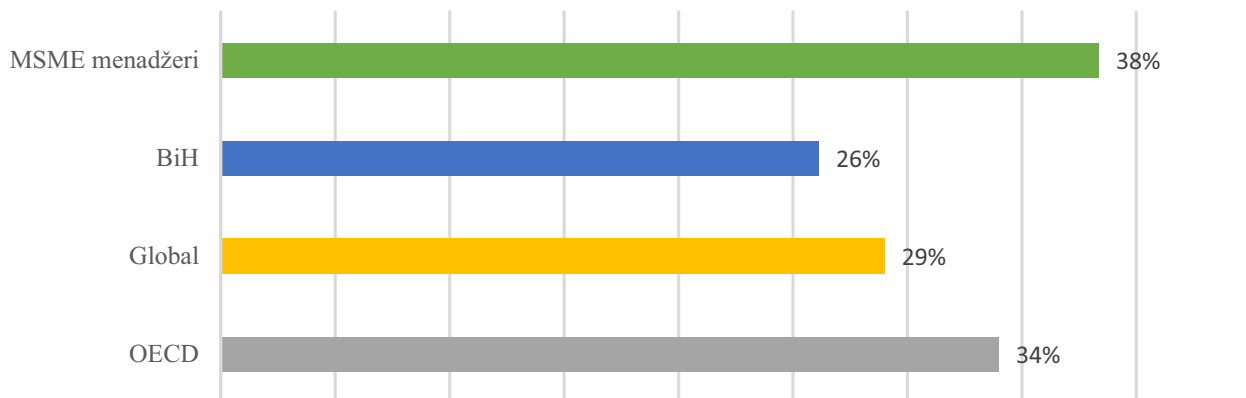
Skor	MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo	BiH
Digitalna finansijska pismenost (0-100)	58,41	44,56
Digitalno finansijsko znanje (0-30)	16,57	10,77
Digitalno finansijsko ponašanje (0-40)	23,87	21,43
Digitalni finansijski stavovi (0-30)	17,96	12,36

Izvor: (1) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (2) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Rezultati pokazuju da 38% anketiranih MSME menadžera postiže skor digitalne finansijske pismenosti od 70 od ukupno 100 bodova, što je značajno iznad prosjeka za odraslu populaciju u BiH, slika 21. Također, anketirani MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo ostvaruju bolje rezultate u ciljanoj digitalnoj finansijskoj pismenosti u odnosu na globalni i OECD prosjek. Međutim, dobijeni rezultati su daleko ispod željenog rezultata koji bi omogućio MSME menadžerima uspješno finansijsko odlučivanje u digitalnom okruženju.

Slika 21. Procenat odraslih i MSME menadžera koji imaju ciljani skor digitalne finansijske pismenosti

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

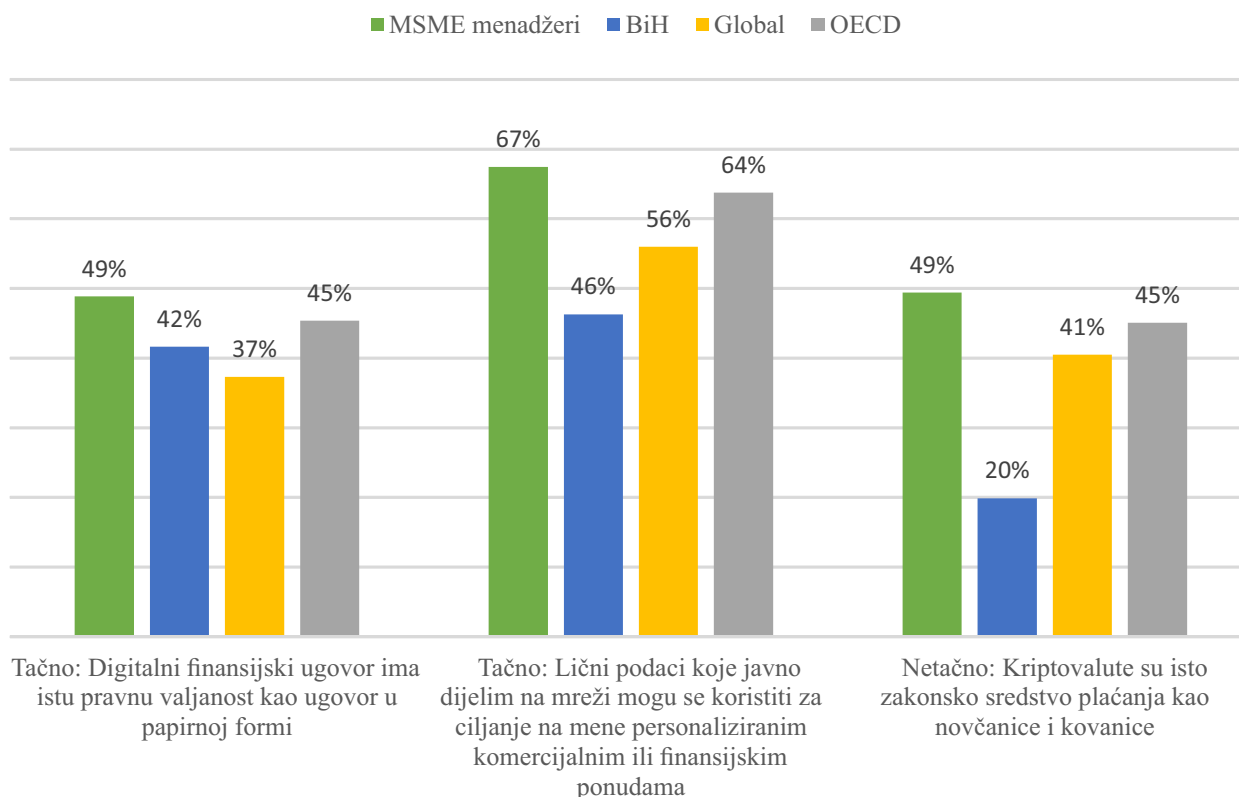
2.3.2. Digitalno finansijsko znanje

Skor digitalnog finansijskog znanja anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo iznosi 16,57 od maksimalnih 30 bodova, što značajno nadmašuje prosječni skor opće populacije u BiH, koji iznosi 10,77 bodova. Na skali od 0 do 100, prosječni skor digitalnog finansijskog znanja anketiranih MSME menadžera iznosi 55.

Na slici 22 prikazani su procenti tačnih odgovora menadžera na tri pitanja o digitalnom finansijskom znanju. Analiza pokazuje da anketirani MSME menadžeri imaju superiorne rezultate u odnosu na druge prosjeke. Najveća razlika u procentima tačnih odgovora između menadžera i odrasle populacije BiH zabilježena je kod pitanja vezanih za kriptovalute, dok je najmanja razlika prisutna kod pitanja koja se odnose na pravnu valjanost digitalnog finansijskog ugovora.

Slika 22. Procenat odraslih i MSME menadžera koji su tačno odgovorili na postavljena pitanja o digitalnom finansijskom znanju

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

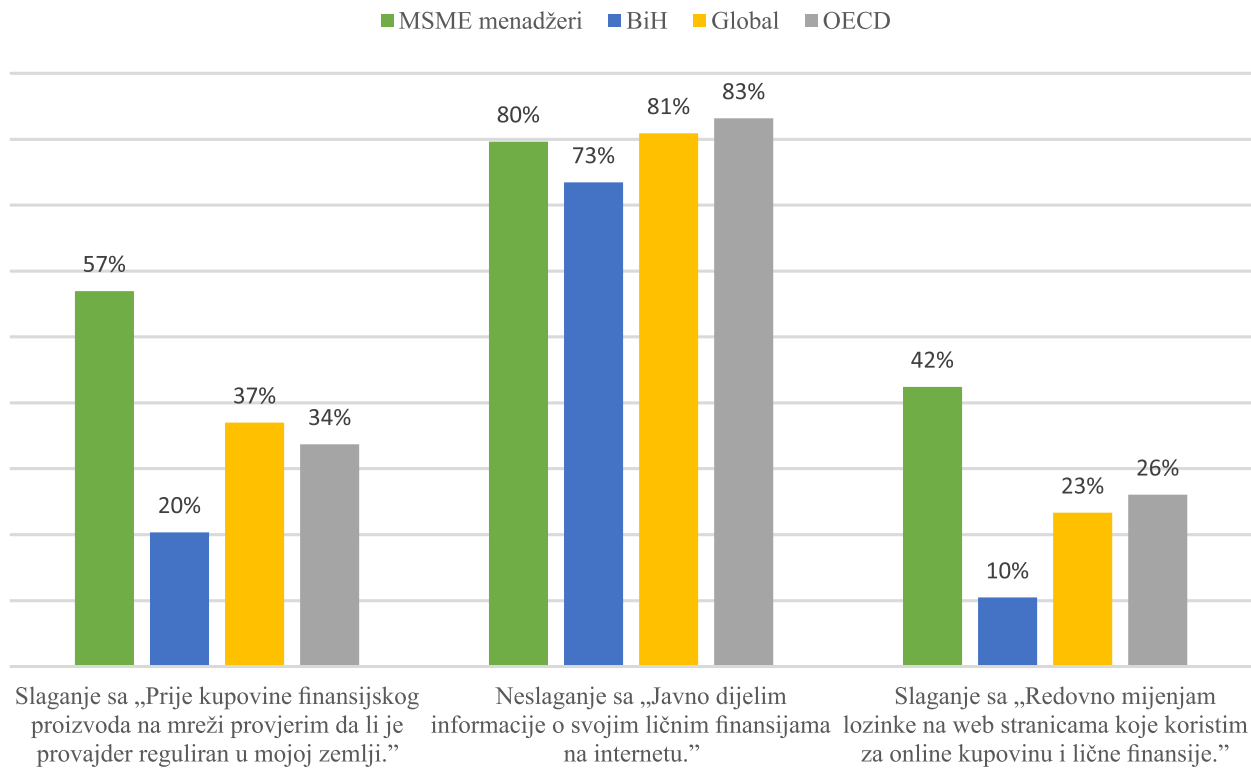
2.3.3. Digitalno finansijsko ponašanje

Skor digitalnog finansijskog ponašanja anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo iznosi 23,87 od maksimalnih 40 bodova, što je nešto više u odnosu na prosječni skor bh. stanovništva, koji iznosi 21,43 boda. Na skali 0-100, prosječni skor digitalnog finansijskog ponašanja anketiranih MSME menadžera iznosi 60.

Na slici 23 prikazani su rezultati tačnih odgovora na tri ključna pitanja o digitalnom finansijskom ponašanju odraslih i anketiranih MSME menadžera. Analiza pokazuje da većina menadžera, 57%, provjerava reguliranost provajdera prije *online* kupovine finansijskih proizvoda, što je pozitivan pokazatelj. Nadalje, 80% anketiranih MSME menadžera izjavljuje da ne dijeli informacije o svojim ličnim finansiranjima putem interneta, što je viši udio u poređenju s bh. odraslim stanovništvom. MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo pokazuju značajno veću svijest o važnosti redovnog mijenjanja lozinki na *web* stranicama koje koriste za *online* kupovinu i lične finansije u odnosu na opću populaciju. Ova praksa ih pozicionira iznad prosjeka za bh. stanovništvo, kao i iznad globalnog i OECD prosjeka.

Slika 23. Procenat odraslih i MSME menadžera koji su tačno odgovorili na postavljena pitanja o digitalnom finansijskom ponašanju

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

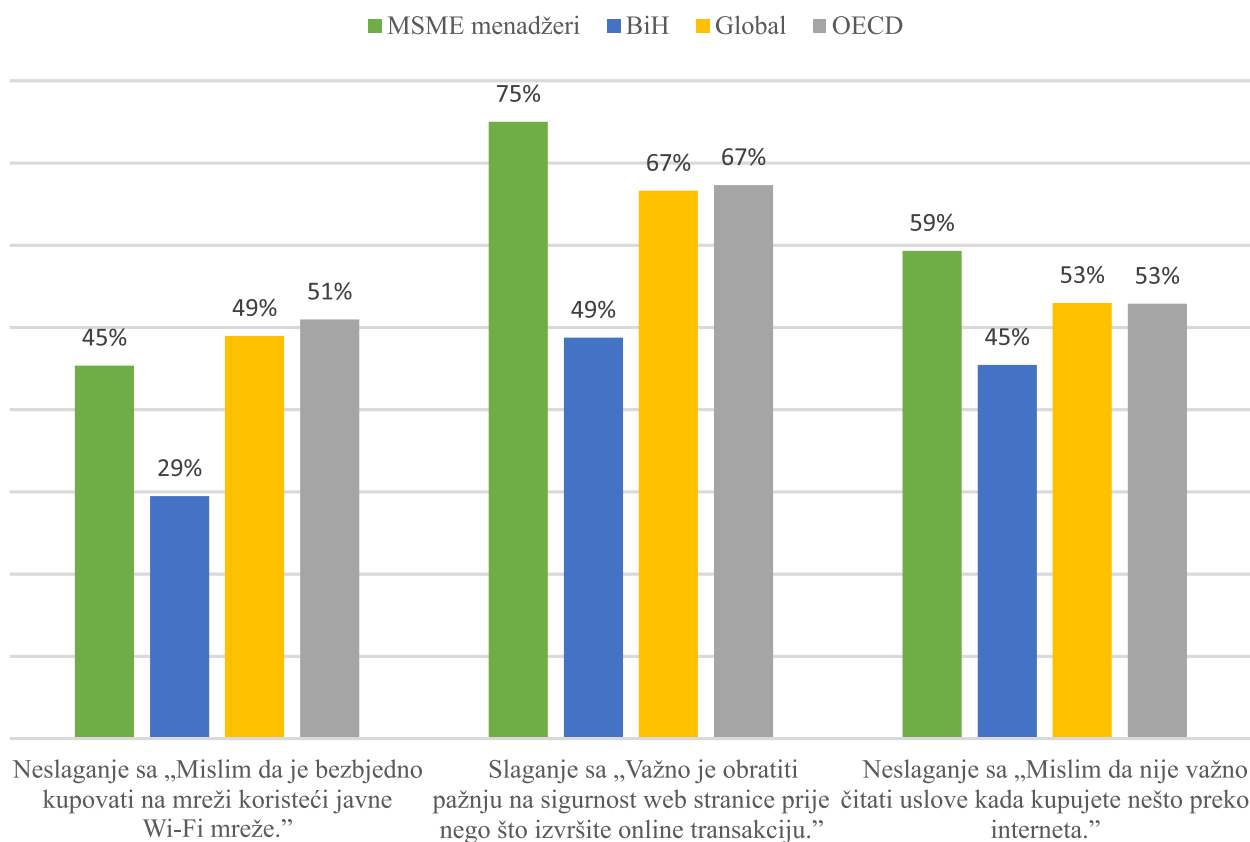
2.3.4. Digitalni finansijski stavovi

Skor digitalnih finansijskih stavova anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo iznosi 17,96 od maksimalnih 30 bodova, što je značajno bolje u poređenju s prosječnim skorom odraslih osoba u BiH, koji iznosi 12,36 bodova. Na skali 0-100, prosječni skor digitalnih finansijskih stavova anketiranih MSME menadžera iznosi 60.

Na slici 24 prikazani su rezultati odgovora odraslih i MSME menadžera na tri ključna pitanja o digitalnim finansijskim stavovima. Rezultati pokazuju da 45% anketiranih MSME menadžera ne smatra kupovinu putem javnih Wi-Fi mreža sigurnom, što je viši udio u poređenju s bh. stanovništvom, gdje taj procenat iznosi 29%. Nadalje, značajan procenat anketiranih MSME menadžera, njih 75%, slaže se s tvrdnjom da je potrebno obratiti pažnju na sigurnost *web* stranice prije izvršavanja *online* transakcija. Ovaj rezultat pozicionira anketirane MSME menadžere iznad prosjeka za bh. stanovništvo, kao i iznad globalnog i OECD prosjeka.

Slika 24. Procenat odraslih i MSME menadžera koji su tačno odgovorili na postavljena pitanja o digitalnim finansijskim stavovima

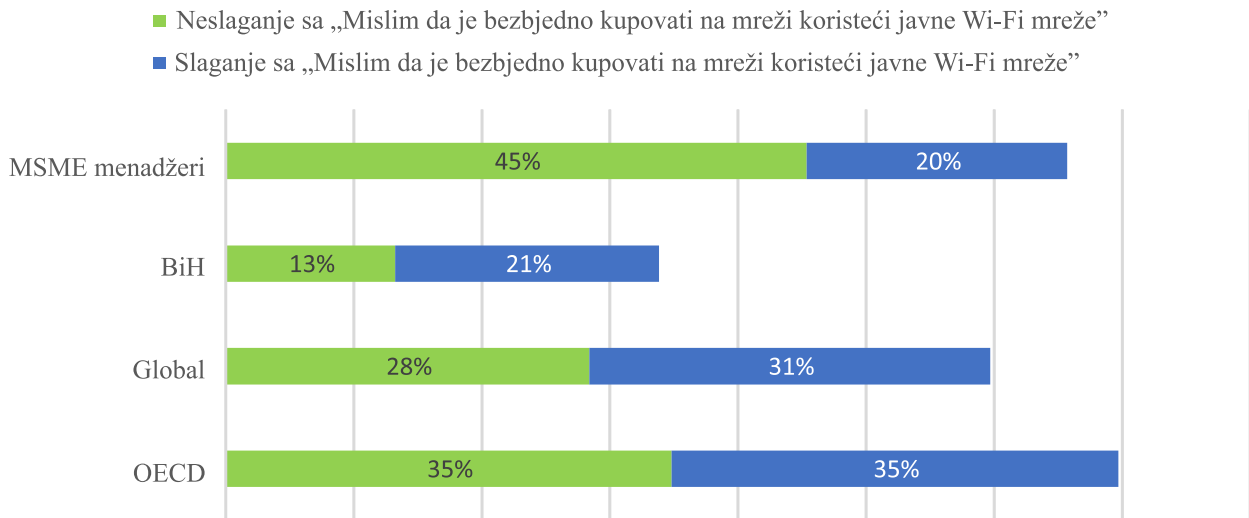

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Kada je u pitanju procenat anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo koji obavljaju *online* kupovinu, uzimajući u obzir njihovu percepciju sigurnosti javnih Wi-Fi mreža, rezultati pokazuju da 45% menadžera koji kupuju *online* smatra kako nije bezbjedno koristiti javne Wi-Fi mreže za *online* transakcije, slika 25. Ovaj rezultat ukazuje na postojanje svijesti o sigurnosnim rizicima, poput *cyber* napada. U poređenju s odraslima iz zemalja OECD-a, anketirani MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo rjeđe obavljaju *online* kupovinu prema percepciji sigurnosti javnih Wi-Fi mreža, ali pokazuju viši nivo osviještenosti o sigurnosnim aspektima *online* transakcija. U odnosu na globalni prosjek, kao i na prosjek bh. stanovništva, anketirani MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo češće koriste *online* kupovinu i istovremeno pokazuju veću opreznost prema sigurnosnim rizicima. Ovi rezultati ukazuju na pozitivne prakse pri *online* kupovini koje bi trebalo dodatno podržati i unaprijediti kroz edukaciju i informiranje o sigurnosnim mjerama i najboljim praksama za sigurnu upotrebu interneta.

Slika 25. Procenat odraslih i MSME menadžera koji kupuju online, prema percepciji sigurnosti javnog Wi-Fi

Izvor: (1) OECD/INFE 2023 Survey of Adults Financial Literacy (OECD, 2023); (2) UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini (Zaimović et al., 2024); (3) UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

2.3.5. Digitalna finansijska pismenost prema demografskim i firmografskim karakteristikama

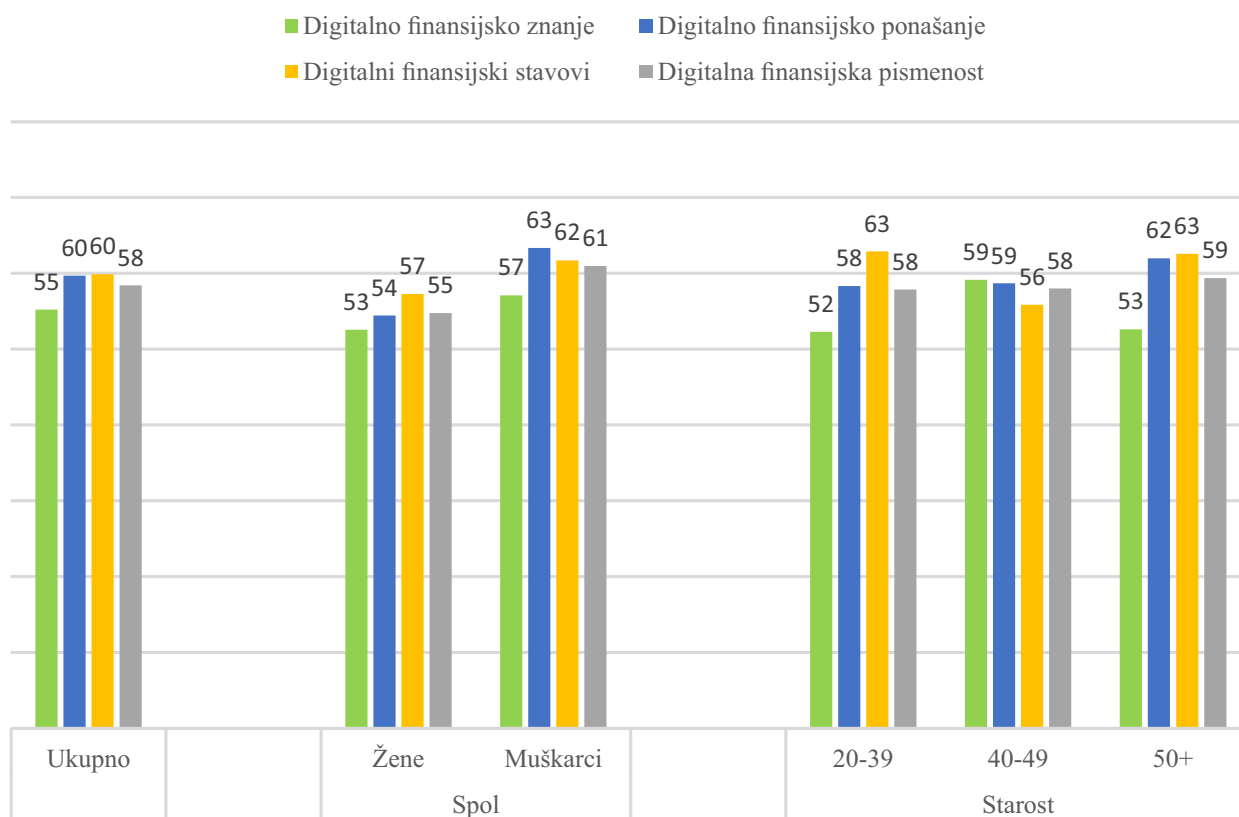
Skor digitalne finansijske pismenosti i njenih komponenti varira s obzirom na demografska i firmografska obilježja uzorka, kao što su spol, starost, stručna sprema i godine radnog staža menadžera, te djelatnost, veličina, izvozna orijentacija, vlasnička struktura i korištenje kredita i pozajmica firme. Svi skorovi su iskazani na skali 0-100.

Visok skor digitalne finansijske pismenosti anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo od 58 ponajviše je rezultat vještog finansijskog ponašanja i vještih finansijskih stavova, slika 26. Rezultati ukazuju na postojanje rodnog jaza u digitalnoj finansijskoj pismenosti i njenim komponentama među menadžerima. Muškarci su ostvarili prosječni skor digitalne finansijske pismenosti od 61, dok je prosječni skor za žene nešto niži i iznosi 55, s najvećim jazom u digitalnom finansijskom znanju. Ovi nalazi ukazuju na potrebu za ciljanim intervencijama i edukativnim aktivnostima koje bi doprinijele smanjenju rodnog jaza u digitalnoj finansijskoj pismenosti.

Kada je u pitanju starost anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo, rezultati su dosta ujednačeni, s tim da najmlađa i najstarija grupa zaostaju u digitalnom finansijskom znanju za srednjom grupom, 40-49 godina.

Slika 26. Prosječne vrijednosti skora digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema spolu i starosti

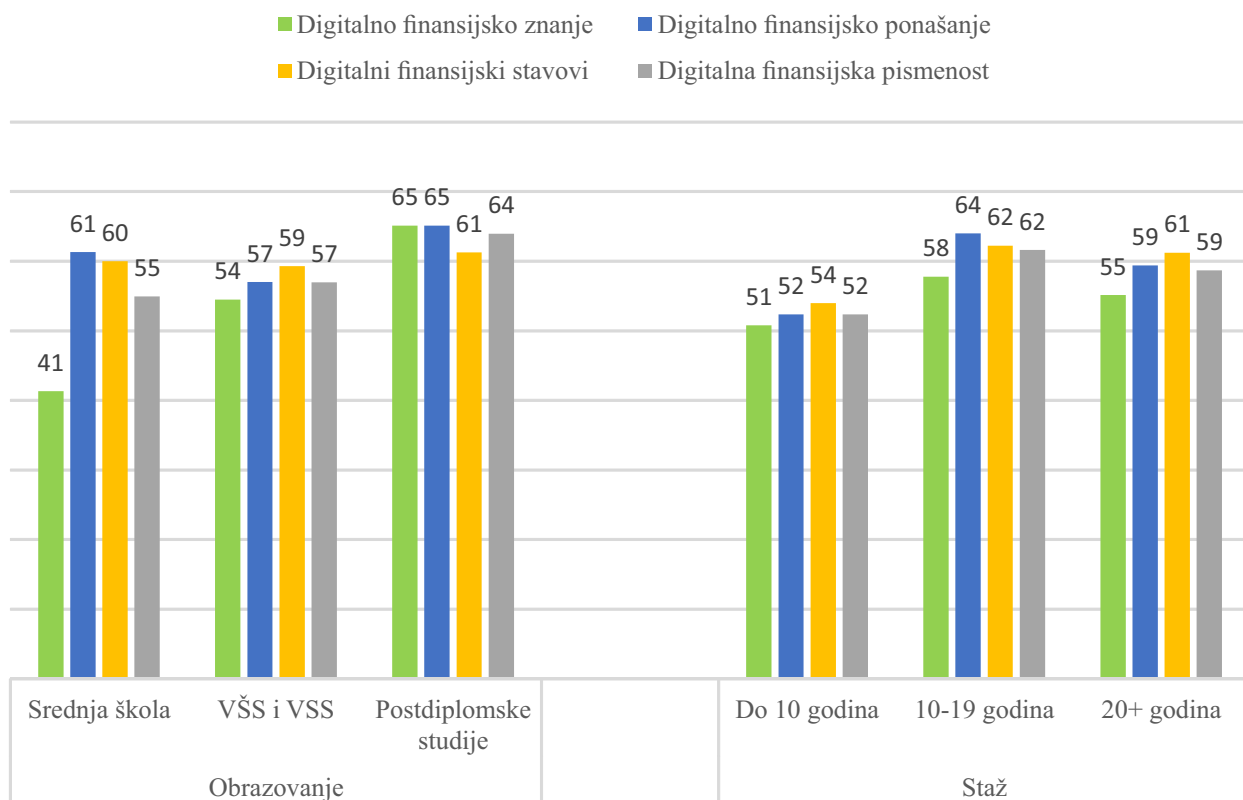

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Rezultati ukazuju na pozitivnu korelaciju digitalne finansijske pismenosti i nivoa formalnog obrazovanja ispitanika, slika 27. Najveći prosječni skor ostvarili su menadžeri sa završenim postdiplomskim studijama i višim nivoom obrazovanja (master, doktorat, specijalizacija), s prosječnim rezultatom od 64. S druge strane, analiza u odnosu na godine menadžerskog staža pokazuje da je nivo digitalne finansijske pismenosti u pozitivnoj vezi s dužinom menadžerskog iskustva, ali da nakon određenog staža dolazi do opadanja skorova. Ovaj obrazac sugerira mogući utjecaj faktora poput tehnoloških promjena ili varijacija u prilagodbi digitalnim alatima među menadžerima s dužim stažom.

Slika 27. Prosječne vrijednosti skora digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema formalnom obrazovanju i godinama menadžerskog iskustva

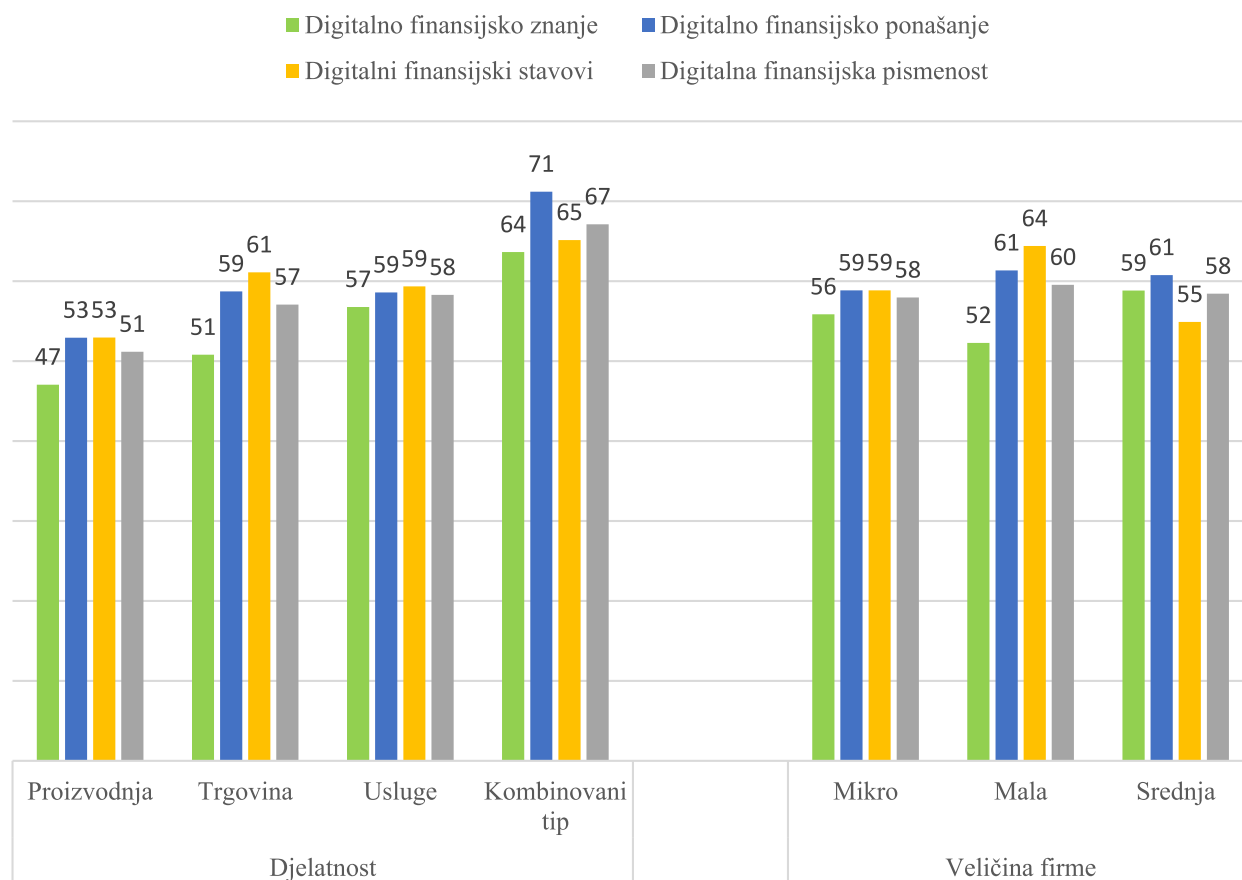
Napomena: Postdiplomske studije i viši nivoi obrazovanja – master, PhD, specijalizacija

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Menadžeri firmi koje posluju u kombiniranom tipu djelatnosti ostvarili su najviši nivo digitalne finansijske pismenosti, s prosječnim skorom od 67, slika 28. Sljedeći su menadžeri uslužnih djelatnosti sa skorom od 58, dok su menadžeri trgovinskih preduzeća ostvarili prosječan skor od 57. Najniži skor zabilježen je među menadžerima proizvodnih preduzeća, koji su postigli prosječan rezultat od 51. S aspekta veličine firme, digitalna finansijska pismenost anketiranih MSME menadžera je dosta ujednačena.

Slika 28. Prosječne vrijednosti skora digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema djelatnosti i veličini firme

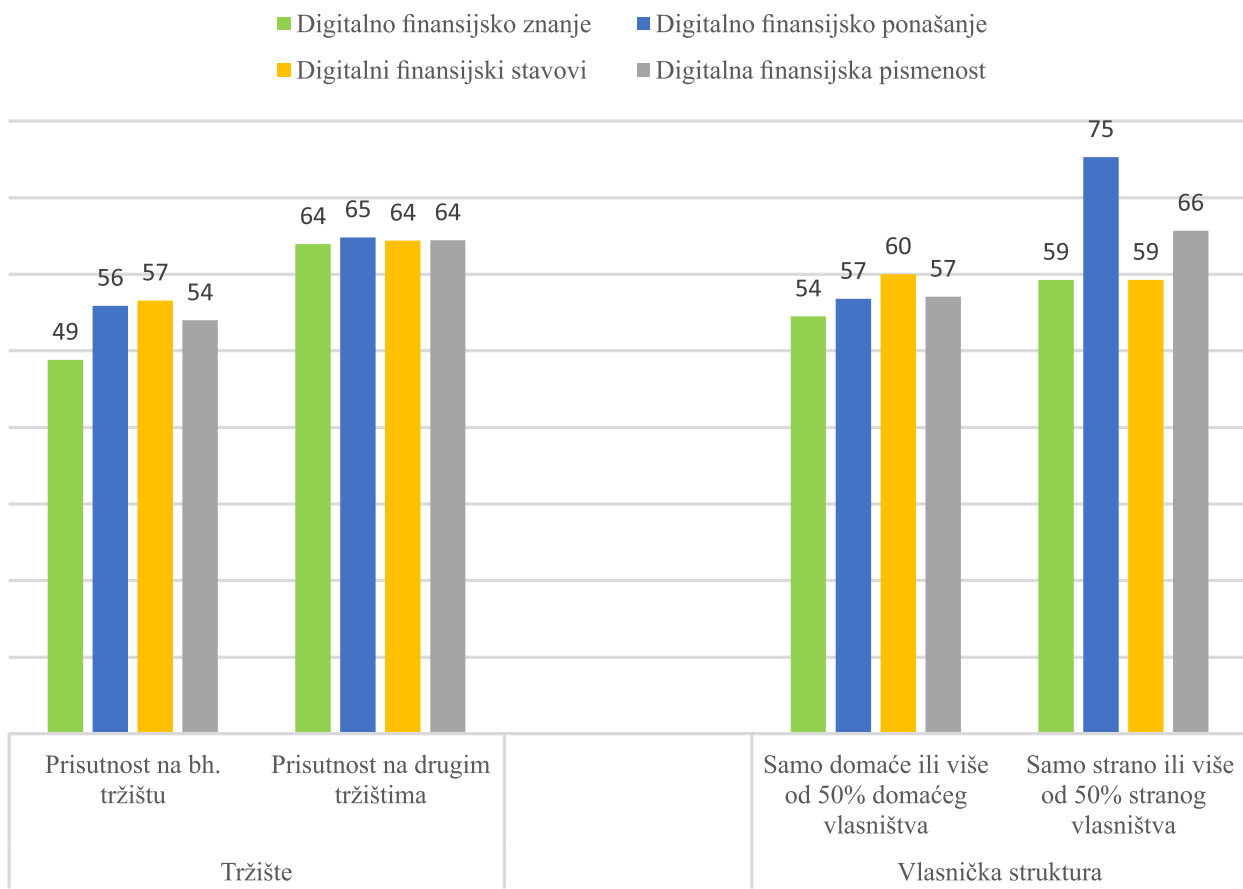

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Anketirani menadžeri firmi koje posluju na inostranim tržištima ostvarili su značajno bolje rezultate u oblasti digitalne finansijske pismenosti, kao i u aspektima digitalnog finansijskog ponašanja, stavova i znanja, u poređenju s menadžerima čija su preduzeća fokusirana isključivo na bh. tržište, slika 29. Dodatno, menadžeri firmi sa više od 50% stranog vlasništva pokazali su veći nivo digitalne finansijske pismenosti u poređenju sa menadžerima firmi sa domaćim vlasništvom ili firmama u kojima je više od 50% vlasništva domaće. Ovi rezultati sugeriraju da internacionalno poslovanje i strane investicije mogu biti pozitivno povezani sa razvojem digitalnih finansijskih kompetencija. Također, uočava se potreba za dodatnim obrazovanjem i podrškom menadžerima koji posluju isključivo na domaćem tržištu i sa većinski domaćim kapitalom, kako bi se unaprijedile njihove sposobnosti u oblasti digitalne finansijske pismenosti.

Slika 29. Prosječne vrijednosti skora digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema tržišnoj prisutnosti i vlasničkoj strukturi

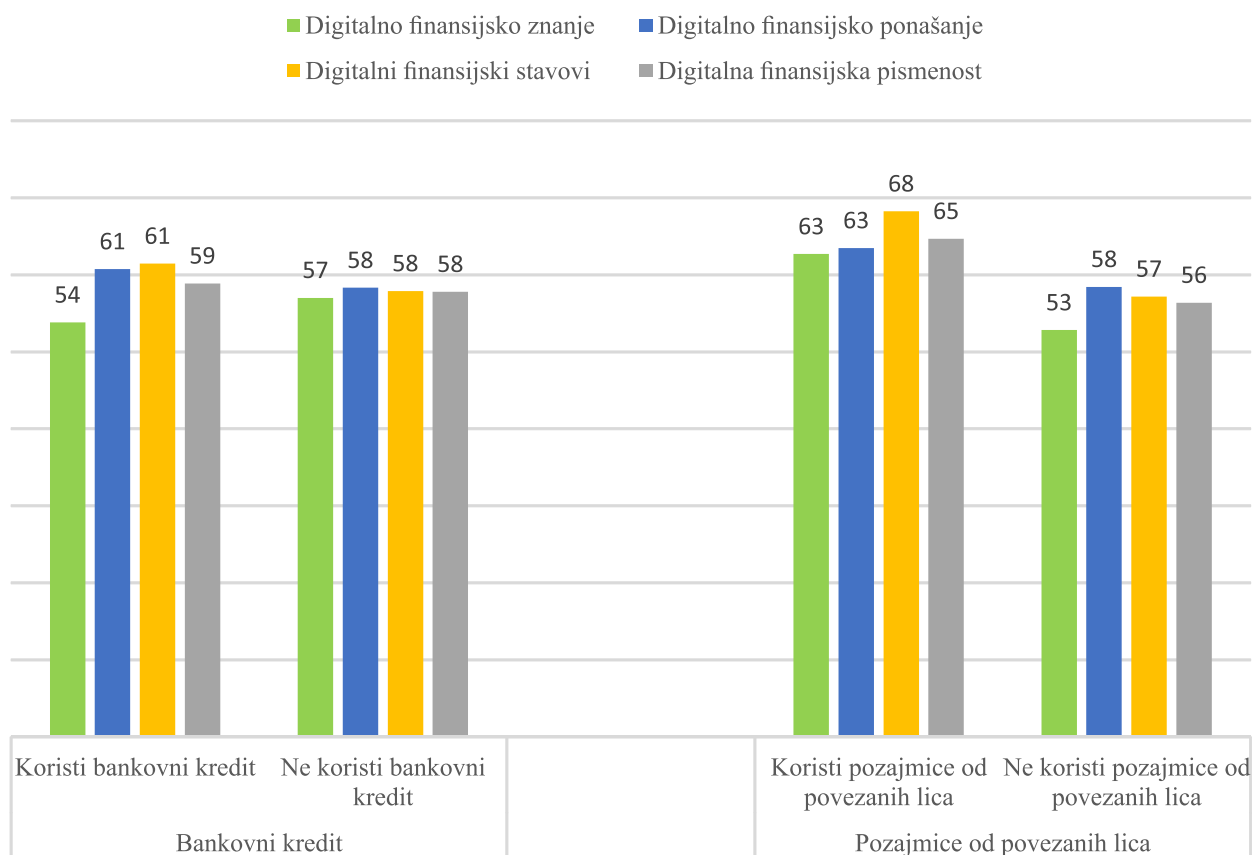

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Anketirani MSME menadžeri firmi koje koriste bankovne kredite imaju blagu prednost u digitalnoj finansijskoj pismenosti, ponašanju i stavovima u odnosu na one menadžere čije firme ne koriste bankovne kredite, slika 30. S druge strane, razlike su dosta izraženije kada je u pitanju korištenje pozajmica od povezanih pravnih i fizičkih lica. MSME menadžeri firmi koje koriste pozajmice nadmašuju menadžere firmi koje ne koriste pozajmice, u ukupnom i u svim pojedinačnim skorovima finansijske pismenosti. Dodatno, njihov skor digitalnih finansijskih stavova je u prosjeku najviši među svim analiziranim grupama.

Slika 30. Prosječne vrijednosti skora digitalne finansijske pismenosti MSME menadžera (0-100) prema korištenju bankovnih kredita i pozajmica od povezanih lica

Izvor: UNSA 2023 Anketa o finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo

Najviše skorove digitalne finansijske pismenosti i digitalnog finansijskog ponašanja u prosjeku imaju anketirani menadžeri firmi sa stranim vlasništvom i kombiniranom djelatnosti, u rasponu 64-75. Digitalno finansijsko znanje je u prosjeku najviše kod menadžera sa završenim postdiplomskim studijem i višim nivoom obrazovanja, 65, a digitalni finansijski stavovi kod menadžera firmi koje koriste pozajmice od povezanih lica, 68.

Najniže skorove digitalne finansijske pismenosti, ponašanja i stavova imaju anketirani MSME menadžeri firmi iz proizvodne djelatnosti i sa do 10 godina menadžerskog staža, u rasponu 51-54. Digitalno finansijsko znanje je najniže kod MSME menadžera firmi iz proizvodne djelatnosti i kod menadžera sa srednjom školom kao najvišim nivoom obrazovanja, u rasponu 41-47.

2.3.6. Preporuke

1. Razvijanje programa koji će pomoći menadžerima da bolje razumiju digitalne finansijske alate i tehnologije, kako bi efikasnije upravljali finansijama svojih preduzeća.
2. Unapređenje i jačanje zakonodavstva koje se odnosi na digitalne finansije radi zaštite potrošača i podizanja svijesti o pravnoj valjanosti digitalnih ugovora.
3. Poticanje transparentnosti finansijskih proizvoda i usluga na internetu, uključujući jasno istaknute informacije o regulaciji i sigurnosti transakcija, kako bi se osigurala sigurna i pouzdana digitalna finansijska iskustva.
4. Razvijanje edukativnih resursa koji pokrivaju teme poput sigurnosti *online* kupovine, razumijevanja kriptovaluta i upotrebe alata za digitalnu sigurnost, s ciljem unapređenja i promocije digitalne finansijske pismenosti među menadžerima.
5. Poboljšanje digitalne finansijske pismenosti kroz edukativne programe i informiranje, fokusirajući se na žene, menadžere sa manje iskustva i menadžere s nižim nivoom obrazovanja.
6. Jačanje digitalne finansijske pismenosti menadžera proizvodnih firmi.
7. Podrška razmjeni znanja između firmi koje posluju na inostranim i domaćim tržištima, te unapređenje pristupa edukaciji i informacijama o digitalnim finansijama za menadžere.

3. Zaključci

Prema rezultatima studije, anketirani menadžeri mikro, malih i srednjih preduzeća u Kantonu Sarajevo postigli su viši skor finansijske pismenosti u poređenju sa općom odrasлом populacijom u BiH, globalnim prosjekom, kao i prosjekom zemalja članica OECD-a. Iako su ovi rezultati ohrabrujući, postoji značajan prostor za dalji napredak u svim oblastima. Prosječan skor finansijske pismenosti anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo, izračunat prema OECD/INFE metodologiji (OECD, 2022), iznosi 75,19, pri čemu 74% menadžera postiže ciljani prag finansijske pismenosti od 70 bodova. Zaključci ove studije mogu pomoći donosiocima odluka u oblasti razvoja i osnaživanja finansijske i digitalne finansijske pismenosti menadžera.

Diverzifikacija finansijskih strategija: širenje pristupa investicionim i štednim proizvodima

Anketirani MSME menadžeri pokazuju visok stepen razumijevanja osnovnih finansijskih koncepata poput inflacije, rizika i prinosa, vremenske vrijednosti novca, te troškova finansiranja putem kredita u odnosu na odraslu populaciju u BiH, sa prosječnim skorom finansijskog znanja 76 na skali 0-100. Najveća razlika između MSME menadžera i odraslog stanovništva u BiH očituje se u poznavanju izračuna prostog i složenog prinosa, gdje menadžeri pokazuju značajnu prednost. Rezultati studije pokazuju da MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo najčešće čuvaju novac na bankovnim računima, dok značajno manji procenat njih preferira držanje novca kod kuće ili u novčaniku. Najveći procenat menadžera štedi putem štednog računa, ulaže u nekretnine, zlato i slične resurse ili koristi druge oblike štednje kao što je životno osiguranje. S druge strane, samo 10% menadžera kupuje investicione finansijske proizvode, dok je svega 9% njih sklono ulaganju u kriptovalute, kao rizičnijem obliku investiranja.

Poticanje dugoročne štednje i odgovornog finansijskog planiranja

Prosječni skor finansijskog ponašanja anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo iznosi 80 na skali 0-100. U poređenju sa odraslim stanovništvom u BiH, kao i sa globalnim i OECD prosjekom, MSME menadžeri pokazuju značajno bolje finansijsko ponašanje, naročito u oblastima kao što su upravljanje kratkoročnim novčanim sredstvima, aktivna štednja, upoređivanje finansijskih proizvoda, traženje savjeta, kontrola finansijskih transakcija i postavljanje dugoročnih ciljeva. Najveća prednost MSME menadžera je u postavljanju dugoročnih finansijskih ciljeva i traženju savjeta pri odlučivanju o finansijskim proizvodima.

Anketirani MSME menadžeri se u značajno manjoj mjeri protive tvrdnji da je veće zadovoljstvo trošiti novac nego ga štediti za budućnost, u poređenju s odraslim stanovništvom u BiH, globalnim prosjekom i prosjekom zemalja članica OECD-a, što ukazuje na slabije rezultate u ovom segmentu finansijskih stavova. Ipak, MSME menadžeri pokazuju tendenciju ka dugoročnom razmišljanju, ostvarujući najbolje rezultate kada je u pitanju stav o tome da treba živjeti danas, i prepustiti sutra da se brine o sebi, pri čemu se 73% njih protivi ovom stavu. U konačnici, prosječni skor finansijskih stavova MSME menadžera iznosi 63 na skali 0-100.

Jačanje kompetencija menadžera za efikasno korištenje digitalnih finansijskih tehnologija u poslovanju

Anketirani MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo pokazuju visok nivo digitalne finansijske pismenosti, sa prosječnim skorom od 58,41 na skali 0-100. Ovaj rezultat je viši u odnosu na prosjek opće odrasle populacije u BiH i blago nadmašuje prosječan skor zabilježen globalno i među OECD članicama. Također, 38% menadžera ostvaruje minimalni prag digitalne finansijske pismenosti od 70 bodova.

Prosječni skor digitalnog finansijskog znanja anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo iznosi 55 na skali 0-100, što je znatno bolje u odnosu na prosječan skor opće odrasle populacije u BiH. Detaljna analiza ukazuje da MSME menadžeri ostvaruju superiorne rezultate u svim aspektima digitalnog finansijskog znanja u odnosu na opću odraslu populaciju u BiH. Najveći jaz u procentima tačnih odgovora uočen je kod pitanja vezanih za kriptovalute, dok je najmanji zabilježen kod pitanja o pravnoj valjanosti digitalnih finansijskih ugovora. Ovi rezultati ukazuju na to da MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo posjeduju znatno razvijenije digitalno finansijsko znanje u odnosu na prosjek opće odrasle populacije. To predstavlja značajnu prednost u savremenom poslovnom okruženju, gdje su digitalne finansijske vještine ključne za donošenje informiranih odluka i upravljanje finansijsima na strateškom nivou.

Edukativni programi za sigurno korištenje digitalnih finansijskih proizvoda i usluga

Anketirani MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo ostvaruju skor digitalnog finansijskog ponašanja 60 na skali 0-100, što je nešto iznad prosjeka bh. odraslog stanovništva. Analiza rezultata pokazuje da MSME menadžeri primjenjuju odgovorne i sigurne prakse digitalnog finansijskog ponašanja, uključujući provjeru reguliranosti provajdera prije *online* kupovine finansijskih proizvoda i redovno mijenjanje lozinki na *web* stranicama za *online* kupovinu i lične finansijske usluge. Iako se njihovo ponašanje u pogledu javnog dijeljenja informacija o ličnim finansijskim podacima smješta iznad prosjeka bh. odraslog stanovništva, MSME menadžeri ostaju nešto ispod globalnog i OECD prosjeka.

Prosječni skor digitalnih finansijskih stavova anketiranih MSME menadžera u Kantonu Sarajevo iznosi 60 na skali 0-100, što je znatno bolje u odnosu na prosječan skor odraslih osoba u BiH. Rezultati studije pokazuju da 45% MSME menadžera koji obavljaju *online* kupovinu smatra da korištenje javnih Wi-Fi mreža za *online* transakcije nije sigurno, što ukazuje na njihovu visoku svijest o sigurnosnim rizicima. U poređenju s globalnim i bh. prosjekom, MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo pokazuju veću opreznost i svijest o sigurnosnim pitanjima, premda rjeđe obavljaju *online* kupovinu zbog sigurnosnih razloga. Dodatni edukativni programi o sigurnosnim mjerama mogli bi unaprijediti njihove vještine u zaštiti *online* finansijskih transakcija.

Smanjenje razlika u finansijskoj pismenosti kroz ciljane edukativne programe

Rezultati studije pokazuju značajne razlike u finansijskoj pismenosti MSME menadžera u Kantonu Sarajevo prema različitim demografskim i firmografskim karakteristikama, kao što su spol, starosna dob, obrazovanje i menadžersko iskustvo. Muškarci postižu viši skor u finansijskoj pismenosti od žena, dok menadžeri sa srednjom školom kao najvišim nivoom formalnog obrazovanja pokazuju najniži nivo finansijske pismenosti u okviru posmatranih grupa. Također, menadžeri sa manje

od 10 godina pokazuju niži nivo finansijske pismenosti u poređenju sa onima koji imaju više menadžerskog iskustva.

Studija ukazuje na značaj razvoja i implementacije prilagođenih programa za smanjenje rodnih razlika u finansijskoj pismenosti, posebno fokusirane na edukaciju žena o ključnim finansijskim konceptima i praksama. Također, neophodno je osigurati ciljne edukativne programe za MSME menadžere sa manje od 10 godina radnog iskustva, kao i za one sa srednjom školom kao najvišim stepenom obrazovanja, s ciljem unapređenja njihovog finansijskog znanja, stavova i ponašanja.

Podrška razvoju finansijske pismenosti kroz prilagođene programe za različite vlasničke strukture i tržišne izloženosti

Sa aspekta poslovnog okruženja, anketirani menadžeri firmi koji posluju na inostranim tržištima pokazuju viši skor finansijske pismenosti u poređenju sa onima koji djeluju isključivo na domaćem tržištu. Slično, menadžeri firmi sa stranim kapitalom imaju viši nivo finansijske pismenosti u poređenju sa menadžerima firmi u domaćem vlasništvu. Ovi nalazi ukazuju na to da su faktori poput vlasničke strukture i izloženosti inostranim tržištima povezani sa razvojem finansijskih vještina menadžera.

Kreiranje i implementacija obuka i programa usmjerenih na unapređenje finansijske pismenosti MSME menadžera ključno je za poboljšanje njihovih finansijskih vještina i osiguranje efikasnijeg upravljanja finansijama, što može značajno doprinijeti ukupnoj produktivnosti i održivosti ovih preduzeća. Također, potrebno je poticati domaće firme na izlazak na međunarodna tržišta, jer MSME menadžeri koji posluju globalno stječu znanje i razvijaju vještine neophodne za bolje razumijevanje međunarodnih finansijskih prilika i praksi, što doprinosi njihovom profesionalnom razvoju i većoj finansijskoj pismenosti, s pozitivnim efektima na performanse firmi.

Strategije za efikasno finansijsko planiranje i upravljanje

Rezultati studije pokazuju da anketirani MSME menadžeri u Kantonu Sarajevo imaju visoku svijest o postojanju finansijskih proizvoda, gdje je 88% njih čulo za barem pet finansijskih proizvoda, što ih stavlja iznad globalnog i OECD prosjeka, ali ispod prosjeka opće odrasle populacije u BiH. Međutim, iako postoji prepoznavanje važnosti ovih proizvoda, samo 48% menadžera posjeduje proizvode štednje, investicija ili osiguranja, a 42% koristi kreditne proizvode. Ovo ukazuje na značajan prostor za poboljšanje u stvarnoj primjeni finansijskih proizvoda, posebno u pogledu finansijskog planiranja i upravljanja. Iako MSME menadžeri pokazuju dobru svijest i razumijevanje finansijskih proizvoda, postoji potreba za daljnjim obrazovanjem i podrškom u njihovoj primjeni. Unapređenje finansijskog znanja i jačanje finansijske pismenosti može omogućiti efikasniju upotrebu ovih proizvoda, što bi dovelo do boljeg upravljanja finansijama i donošenja informiranih poslovnih odluka.

Literatura

OECD (2018), *OECD/INFE Financial Literacy Measurement Toolkit*, OECD, <http://www.oecd.org/financial/education/2018-INFEFinLit-Measurement-Toolkit.pdf>

OECD (2022), *OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion 2022*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/cbc4114f-en>

OECD (2023), *OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy*, OECD Business and Finance Policy Papers, No. 39, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/56003a32-en>

Zaimović, A., Nuhić Mešković, M., Omanović, A., Dedović, L., Torlaković, A., Šabanović, E., Arnaut-Berilo, A., Zaimović, T., (2024), *UNSA 2022 Anketa o finansijskoj pismenosti odraslog stanovništva u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Sarajevu – Centar za istraživanje i razvoj, ISBN 978-9926-8962-1-8

Zaimovic, A., Omanovic, A., Dedovic, L., Zaimovic, T., (2025), The Effect of Business Experience on Fintech Behavioural Adoption among MSME Managers: The Mediating Role of Digital Financial Literacy and its Components, *Future Business Journal*, paper accepted, to be published, <https://doi.org/10.1186/s43093-025-00432-x>